Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоаг1о!

СЕРДАЛО

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ, КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 24 ЯНВАРЬ, 1991 ШУ. ★ № 10 (7956). ★ Мах 8 кап.

СССР ПРЕЗИДЕНТА М. С. ГОРБАЧЕВА ЗАЯВЛЕНИ

Новкъостий! Обществерча кризисо, морально-политически кхохкамо, зуламашка кхоачаваьча событеша дIадех духхьала а гуччахьа а къамаьл дIаделга. Обществан цхьадолча доакъошка гуш да Президента политика ца кхетаеш кхетае ца ловш хилар.

Литве а, хIаьта укх тIеххьарча деношка Риге а этта вIашдухьале чу а лоацаш хинна хьовзам, аз, массане а санна, чIоаггIа саготдеш ба. Из хатар тIакхаьчача дезалашка чIоаггIа хала а хеташ кодам бу аз. Герз юкъедаккхарца дувзаденна дола хьалаш бокъонца техка а законагIа боагтIа мах баь а хила дезаш да.

Са ала безам бола эггара хьалхарен керттерен дар укх тайпара да. Вильнюсен Риген хинна событеш Iаьдал бахьан долаш лаьцача Президентски Iаьдала наькъаца йоагIаш яц цхьанна а тайпара — цудухьа аз цхьанна а оагIорахьара хьатIаэцац цу хьакъехьара массе тайпара спекуляцеш, дерригa дегабуамаш йоахараш.

Е чухьарча а, е арахьарча а политике хувцамаш хиннадац. Долла хIама документашкен кулгалхоша яьча официальни заявленешкен вIаштIехьдаьккхача бесса дусаш да.

Къиза кризис эттача хьалашка хьахиннай Прибалтикера событеш. Законашта духьаларча акташа, Конституци ше Iохьекхадаро, Президента Указаш теркая ца даро, граждански бокъонаш гIожагIча тайпара телхаяро, кхыча къамех бола нах ца лархIаро, эскарца, военни гIулакхаш тIарча нахацен цар дезалащцен цхьаккха бехктокхам ца хеташ гIулакхаш леладаро хьахилийтай цу тайпара къовсамаши довнаши, вIалла а дагадоацача бахьанегIа геттара атта дувла йиш хулийташ йола моттиг, хьалаш.

Цигтара я хатар хьахьайна моттиг, лакхера Iоденнача цхьа фунаьхкдаьча мифически приказашкара а йоацаш. Бокъонца иштта хиннад из хьалхарча а шоллагIча а моттиге.

Президент хиларах тарра сона керттера декхар гу вIашдухьалара къовсам гаьна ца балийтарах, хьал лертIадаккхарах, барти цхьана гIулакхаш леладелгех вIаштIехьдаккхарах.

Цунца дувзаденна укх тайпара хIамаш динза даргдац:

— юхадаха деза конституцешта духьалара республикай Лакхехьарча Советий Законаши правительствай Соцамаши, эггара хьалха сага бокъонаш телхаераш а доахаш.

— моллагIча общественни организацей, комитетий, фронтий, шоай моллагIа а программаш цар хьакхайкайой а, Iаьдала керте оттa гIерта йиш яц конституционни наькъаца мара, низ юкъе ца а боаккхаш. Миччa бесса гIийрта а политически къовсама герзащцара низаш оарцагIдаха гIертар мегийта йиш йолаш дац.

— цIендаь дIадаха деза республикай территоре тIа латтача эскарца цун сий доаде гIерташ леладу гIулакхаш, военни гIулакхаш тIарча наьха дезалащцен беращцен леладу вIалла куц доаца гIулакхаш а тIехьа. Таханарча дийнахьа лелаш долча Союзни Законашка хьежжа доаттабу бIу мехка оборонон кхерамзаленон дIадехараша из хьалхадоаххача моттигашка.

— военни нахацара граждански Iаьдалий гIулакхаш ССР Союза Законий ларда тIа мара леладе йиш йолаш дац.

Цунца цхьана шийгтара цхьаккха тайпа низ юкъебаккха йиш яц бIун оагIонгахьара. Дерригача боарамашкарча командирий декхар а сийлахьа гIулакх а — алхха приказагIа мара гIулакхаш ца леладар, сабар хилар, провокацей мугъагIа ца бахар, карарчарна юкъе дисциплина чIоагIъяр.

— Союза юкъера дIаялара йола республика конституционни бокъо баь а еш, вайга йиш яц цу даькъе е стихи а, е шоай хьаштдар а леладайта — кхыметтел хержача органий оагIонгахьара а. Юкъера дIаяла йиш яц дерригача халкъа лоIамга — Референдумга а Закона тIа белгалъяьча процессага а хьежжа мара.

Лакхе аьнначунца дувзаденна динза даргдоацаш отт. Прибалтикера хьал юха а Федераце Совете дувцалга.

Укх тIеххьарча деношкарча событеех белгталарча гIозараша пайда ийцаб аьтта оагIорахьа лостам беш а диктатура кхерам тIабоагIаш а латт, аьнна, бахьан а даьккха, хьал кхохкадар духьа.

Цу тайпара лерхIараш аз хоадамболлаш харцахьа доархI. Перестройкана, демократизацена, гласноста вагIдаьнна хIамаш цхьан юкъа мара доаца беркат хинна а дац, да а дац, хIаьта Президентски Iаьдал из лорадеш а латтаргда.

Цун маIан дац, бакъдар аьлча, пропаганда, ях-те, духхьал пропаганда — цIераш шоаш маярра йоахаргья вай — средствaех шоай хьалхагIе а денз цхьа хIама дага а долаш, кегар оттабир, нах ситIарбахар, къамашта юкъе довнаш хьоадар духьа, халкъ эскара духьалдаккхар духьа, Законаш ца лархIара тIахьехамаш дар духьа пайда эцаш хилча вай юхxегIолла тIехдуврагда, из теркал ца деш дутаргда яхилга.

Прибалтикерча событеех спекулятивни пайда эц вай герзащцара низаш вIашагIдахара, республикай эскараш хьадарах дола дош оттаде лаьрхIача бахьанах санна.

Цхьаккха бехктокхам ца хеташ еш йола цу тайпара заявленеш чIоагтIа кхераме я, къаьстта а, нагахьа санна уж РСФСР кулгалхошкара еш хилча.

ХIара бакъахьарча саго кхетаду, аьнна хет сона, цо вай мехка а дерригача дуненна а фу тIакхоачаде тардора.

КIаьдда аьлча, тамаш йолаш вIаштIехьа доацаши да вайга воашка къестадулургдолаши къестаде дезаши дола гIулакхаш вайна хьалхара къестадайта хьахьехаш доазол дехьенна, ВIашагIкхийттача Къамий Организацена сужне ахар.

Вай воай общество хьайийлай дерригача дуненца цхьана гIулакхаш леладарал вIаши бувзамаш лоаттадеран, дIахо а тешаме хургда вай тIанийщача арахьарча политически наькъа. Цхьабакъда, мехка чухьара проблемаш советски халкъо мара кхы цхьанне а къестае езац.

Лелаш йола событеш доазол дехьа а юкъ-юкъе цхьан оагIорахьара, цу тIа а — дуккхача хьалашка дIаяхача ханашкара идеологически тIом дагабохийтача оамалехьа кхетаеш хилар ца аьлча валац со. Цига, вайцига а мо мара, дуккхачар цхьатарра тIанийцаяц уж, советски кулгалхой политикера кхы лостам бIаргабайнаб царна.

Халахеташи кхерамен хургда, нагахьа санна укх тIеххьарча шерашка дунен халкъашта юкъерча гIулакхашка карагIдаьннараш цу тайпара харцахьара уйла бахьан долаш кхерама кIал оттадой.

Укх тIеххьарча деношка мехка даьржача ирача къамаьлашта юкъера хьахозача унахцIенача уйлаша дагадохийт керттердар — из политически хьал чIоагIа хулга, правови порядоки дисциплинен чIоагIа хулга, экономикера гIулакхаш лертIадоахилга, хоадамболлаш рынкагахьа долхилга, дуккхача къамех латтача вай паччахьалкхенна демократически эргало елга хилар. Аз къоабалъю цу тайпара позици.

Обществе тIехь-тIехьа дикагIа кхетаду, мохк кризиса юкъера хьабоаккхалга демонстрацеша, митингаша, забастовкаша а ца деш, политически хьовзамаши конфронтацеши лелаяро а ца деш, хьаьналча къахьегамои граждански бартои дергдолга.

Цунна тIахьех аз сай мехкара берригa гражданаш.

Москве, союзий ЦIен Колонни зале

хилар М. Мамакаев ваь 80 шу дизара хетаяь литературни сайре

Поэти публицисти, уйланхо а общественни деятель а, саготонаш лайна саги духхьал къонахчал дола, чIоагIа вIаштIехьа саги хинна из ший халкъа маIан, цун уйла, оамал, дагадоахкараши кхелаши хьагойтар а хинна дIаэттав.

Гаьнарча замалахьа денз нохчий халкъа юкъе яхаш я ше да долаш мел дола хIама — сискала чIегилг, хьастара хи къург, дега илли, вахарера дикахетар доттагIчунца декъаш йола оамал.

Цу дика хетара дакъилг шийца мехка столице денад халкъо доттагIащца цхьана ший илланча сийле кхайкаяр, уйлай муащца даьрдача лоаман кхертIоша сенах дувц тIехьенашта дIахайта хайнача ший гIончана дег тIарча баркала дешаш алар духьа.

ЦIей дездеча хьийха бар ССР Союзен Россеи правительствай членаш, вай культура патриарх А. С. Лихачев, РСФСР йоазонхой организаце кулгалхо Ю. В. Бондарев, бовзаш бола М. Мамакаевен кхыча къулбаседакавказски поэтийн стихай переводчикаш: С. И. Липкини Я. А. Козловскийи, поэтически цехага гIоллара коллегаш С. В. Михалков, Р. Г. Гамзатов, Д. Н. Кугультинов, А. Т. Кешоков, Г. Х. Кайтуков, О. О. Сулейменов, В. В. Сорокин, дуккха кхыбола цIихеза литератораш, художникаш, студенташ — столицера вайнахски мехкалаш...

Тахан тIехь - тIехьа дукхагIа дувц вай боай Даймехка мел хала денош тIаэттад. Мел лоархIаме да тахан вIаши ладувгIеи хазеи хар. ХIаьта, нагахьа санна иззамо йолча хана поэти гражданини, сталинизма унзарерча хана къизагIйола геноцид лайнача доккхий доацача халкъех цхьанне воI дагаохар духьа бе-беча халкъий бераш цхьана вIашагIкхеташ хилча, тIаккха укх дунен тIа дерригa а дохлдаьдац-кх. ТIаккха, эггара дезагIа долча бувзамех дезагIа дараш — уйлащцен дикащцен, адамий сийлени дегеи низах, хозалах, болча тешамца, бокъонца йола талант лархIарца нах вIашагIхотташ дола, вошала бувзамаш дахаш дакх. ТIаккха бокъонца йола талант массаза а къонахчал долаши заманца тарлуши хиннай.

Цу тайпарча художникий дегаца, дешаца, цар культураца шоай къамаьл ду вIаши. Цу тайпара оагаш ца хозаш йиса йиш яц.

— Тхона чIоаггIа лов, тхона чIоаггIа эш — йоахар Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела Д. Г. Завгаева ше Мамакаева хьакъехьа дош оалаш хьаьшашкеи литературни цIейца дакъалоацарашкеи къамаьл деш, — тхоай оаз а цхьатарра екаш даймехка культура дукха оазаш йолча хора юкъеяхар. Иштта из ловш даькхад тахан тхо а тхоай цIей шуца декъар, тхоай халкъа куце дош шоана хазийтар духьа. Цун дега буртигаш денад оаха шоана. Тхо, Мамакаев Мохьмада хьакъехьа къамаьл деча хана, тхоай халкъах, цун кхелах, хьаьша, лоалахочоа, доттагIчоа, бIаьш шерашка леладаьча доттагIала, адамий IаьдалагIа йолча юкъмоттига бувзамащца тхо хоттаденна долча хIара халкъа массаза а хьадийла латтача цун доккхача дегах лаьца шоана дувца гIерт. Поэта, дог цIенача интернационалиста, патриота хьакъехьа шоана дIа а дийца, тхона ловра уж тха халкъа керттера белгалонаш хиларах шо тешаде.

Из дика уйла кIоаргга чулоацаш дар Москвера вай культура цIей. Нохчий халкъа историе чухь эггара хьалха, белгалваьккхар столицо цун поэт. Из мехка дуккхача къамех латтача культурана хьалхашка художника карагIдийнна дика хIамаш къоабалдаь тIаэцар хинна ца Iеш, ше хьаваьннача ший халкъа цо сий дар, цун гIулакх хестадар, цун вахар ший ханарча наха дIадувцар а дар.

Нохч - ГIалгIай Республика искусствай мастераша концерт оттадарца чакхъяьлар сайре.

Бакъда, тахач Кодзоев Зияудина шийi керттера декхар лоархI боахамера ерригa техника хIанз мехка гIолла лаха хала долча оатхалащца Iалашъяр.

СУРТА ТIА: З. Кодзоев.

С. ПУГОЕВА сурт.

ХIанз республикерча совхозий механически мастерскешка болх даггара кхехкаш ба. Цига берригa механизатораш, слесараш махулла сихагIа техника, тIехьаювза инвентарь тоаеш ба. Царех цаI ва Назрановски районера «Октябра 40 шу дизара» цIерагIча совхоза слесарь - инструментальщик Кодзоев Зияудин. Цо цу боахаме болх бу 20 шу царгта ха я.

Ше каралаьца гIулакх цо мутIахьа а волаш, деза а дезаш леладелга хьахьокх цу шеращца Зияудина массехк професси караерзаяро. Масала, цо мел чоалхане мара ца хиларах моллагIа оатхал хьаю, эшшача моттиге сварка ю, тракторий, машиний, комбайний motoраш тоаду. Вешта аьлча, цо вIашагIбелла мотор сахьато санна болх беш хул. ХIаьта Зияудина кулгашца хьаяь оатхал заводе арахийцачул эргаш хилац. Цудухьа, хIара механизатор, цо шоай трактор тоайнча бакъахьа хеташ хул.

З. Кодзоев ахкая замалахьа боахама кхашка бIаргаго йиш я. Нагахьа санна, эшаш моттиг хилча цо механизатора метта болх бу. ХIаьта цун из дика вIаштIехьа а доал.

КПСС рескома комиссешка

КПСС республикански комитета юххьанцарча партийни организацей гIулакхаш кердадахара йолча, идеологически, кагирхой политика дешашта йолча комиссей заседанеш хиннай. Заседанешка дийцад 1991 шера комиссеша бе безача балха лостамаш. Дешаш массе оагIорахьара дийцачул тIехьагIа лоархIаме дуккха предложенеш хилар, цу даькъе парте республикански комитета члений болх кхытIа а тоабарах яраш а йолаш.

Юххьанцарча парторганизацей гIулакхаш кердадахара йолча комиссе бийцар Надтеречни района партийни организацеша партийни мугIараш вIашагIтохаран чIоагIдаран беш бола болх. Белгалдаьхар парте хьачуухараш харжара практике, партийни мугIараш чIоагIдеча, уставо дIадехараш кхоачашдара хьалхара коммунисташкара доагIар дуккхагIа хьадехача хинна дика хувцамаш, цу балха тIара кхоачамбоацараш дIадоахаргдола наькъаш хьехар.

Кагирхой политика дешашта йолча комиссе заседане иштта бийцар цу даькъе республика партийни комитеташа чакхдоахача гIулакхий принципаш.

Идеологически комиссе дийцар Нохч - ГIалгIай республикански партийни организаце политически гIулакхий платформа, КПСС XXVIII съезда решенеш практически кхоачашъяра декхараш.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиуме

Укх деношка Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума заседани хилар. Из дIайихьар республика Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместитела А. Н. Петренкос. Заседане дийцар 1991 шера 6 феврале городе Грозне гулъе лаьрхIача ийссазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета аргIан йоацача пхелагIча сессех дола дош. Хургйолча сессе ден повестка чIоагIйир. Цу дешах лаьца республика Лакхехьарча Совето яь решени кепатеха арайоаккх.

В. Б. Дагаева, А. Б. Паскачева, Х-М. Х. Вахаева, Г. Б. Эльмурзаевас, Г. И. Юрковас, А. Б. Чапсуркаева, В. П. Шутина, Р. У. Цацаева, С. Х. Салаева, Президиума кхыча членаша доккха дакъа а лоацаш бийцачул тIехьагIа бакъахьа лаьрхIар сесси кийчъяра болх цхьаккха ди ца тулийташ тIатеIIан лаьрххIан парламента массазарча комиссешка чакхбоаккхилга. Лакхехьарча Совета Президиумо еррига массазарча комиссешта могадир, республика Министрий Совета, Госплана, финансай министерства бехктокхамерча болхлоша дакъа а лоацаш, 1991 шерарча Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен бюджета проектага шоай заседанешка цун положенеш цIаьхка хьежа а хьежа нийсъяри вIаштIехььяхари духьа уж хаьддача чулоацамца дIакхоачаш а еш, дIахо ювцалга.

Президиума заседане кхыдола дешаш а дийцар.

ИССАЗЛАГIА ХЕРЖАЧА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА АРГIАН ЙОАЦА ПХЕЛАГIА СЕССИ ГУЛЪЯРАХ ДОЛА

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиумо соцам бу:

ИйссазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета аргIан йоаца пхелагIа сесси 1991 шера 6 феврале городе Грозне 10 сахьат даьлча КПСС республикански комитета общественно-политически центра ЦIатIа гулъе.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатель Д. Г. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный,
1991 шера, 21 январь.

ИССАЗЛАГIА ХЕРЖАЧА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА АРГIАН ЙОАЦАЧА ПХЕЛАГIЧА СЕССЕ ДЕН ПОВЕСТКА ХЬАКЪЕХЬАРА

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума

СОЦАМ

Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиумо соцам бу:

ИйссазлагIа хержача Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета аргIан йоацача пхелагIча сессега дувцийта ер дешаш оттаде:

1. 1991 шерарча Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен бюджета хьакъехьа.
2. «Нохч - ГIалгIай Республика халкъа депутат юхаваккхара порядка хьакъехьара» Нохч - ГIалгIай Республика Закон.
3. Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума Указаш чIоагIдара хьакъехьа.
4. Бе-бе дешаш.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатель Д. Г. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный,
1991 шера, 21 январь.

РСФСР халкъий къаман культурнии Iаламеи тIехьале Iалашъяра чакхдаханза даргдоацача гIулакхех бола

РСФСР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СОЦАМ

Культурнии Iаламеи тIехьале РСФСР-е дахача дерригача халкъий къаман рузкъа да.

Историко - культурнии Iаламеи тIехьален хьал халча эттa хиларца дувззденна общественносто чIоагIа саготдеш хилар кхета а деш, РСФСР Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. Шоай тайпара белгалъяьнна историко - культурнии Iаламеи территореш, Iалама, историе, культура, Iилма, техника памятникаши объекташи, хIаьта иштта уж лораеш йола зонаш а РСФСР дуккхача къамех латтача халкъа рузкъа да.

2. Юкъара ерзае йиш яц Россе халкъий культурнии Iаламеи тIехьале, цу даькъе паччахьалкхен музеяшка, архивашка, библиотекашка яда ценносташ, шоаш йолчара помещенеш а зданеш а тIехьа.

3. Историко - культурнии Iаламеи тIехьален комплекс лораярахи цунах пайда эцарахи дола керда законодательство тIеэццалца йолча хана РСФСР министерствашеи ведомствашеи, халкъа депутатий моттигерча Советий исполнительни комитеташа:

дехкалда РСФСР, РСФСР-а чуйоагIача республикай, паччахьалкхен организацей, общественнии диниии объединеней доалахьара, исторически культурнии ценносташ юхаяхьаргйоацаш доазол дехьа дIакхухьалга;

дехкалда лелаш доацача Iаламеи культураи памятникий, керда хьагучаяьхача шоай тайпарча объектий балансови чота мах белга а хIаьта иштта городийи юртийи исторически гIирсаш хьалделга а;

паччахьалкхен заповедникий лаьтташи кхыйола Iалама ресурсаши ма йохкийтийла, арендагIа дIа ма телийтийла, царех пайда эца кхыдола гIулакхаш ма лeладайталда;

дехкалда культураи искусстваи зданеши учреждениши кхыча, коммерчески гIулакхашта хьежаелга;

йоагIаш йолча паччахьалкхен экспертиза нийса заключени ца хуле, юхасоцадолда лаьтташ хьежаделга, лораеш йолча а хIаьта иштта проекташ оттае лаьрхIача а керда хьагучаяьхача шоай тайпарча Iаламеи историко - культурнии территорей, объектий, уж лораеш йолча зона доазонел чухьа гIишлои, мелиоративнии, наькъий, кхыдола горнодобывающи балхаш делга.

4. Историко - культурнии Iаламеи тIехьале лораелгеи юхаоттаелгеи Iалашдар духьа чакхдаха эггара хьалхарча аргIанара гIулакхаш белгалдара РСФСР Министрий Совето:

СССР Министрий Совета предложенеш кийчйойла СССР финансай Министерства госохране ядача къаман ценностий цхьана йизза инвентаризаци яра хьакъехьа;

СССР Министрий Советаца цхьана паччахьалкхен комисси вIашагIйоллийла РСФСР территоре тIарча союзни ведомствайи общественни объединенейи историко - культурни тIехьален а хIаьта иштта СССР музейни, архивни, библиотечни фондий а инвентаризаци яран царгара хьал белгалдаран, царна доал дарен царех пайда эцарен порядок белгалъяра;

республикански ведомствай юкъара комисси вIашагIйоллийла РСФСР, РСФСР-а чуйоагIача республикай, паччахьалкхен Iаьдала моттигерча органий доалахьа йолча историко-культурни тIехьален (музеяй, архивай, библиотекай, книгохранилищай, санаторей, салоIача цIеной, паччахьалкхен, общественни объединенейи кхыча организацейи) инвентаризации малагIча хьал тIа я хьожаш учети яра;

историко - культурни тIехьален инвентаризации малагIча хьал тIа я хьожаш учети яь хиларах бола хоам РСФСР Лакхехьара Совет хьажийта хьачулулба 1991 шера 1-гIа сентябрь хьатIакхачалехьа;

ши бутт ха ялалехьа кийчйойла историко - культурнии Iаламеи тIехьале толхаярах, йохаярах, хIалакъярах, лочкъаярах, законагIа доацаш эцарах, йохкарах, чуяхьарахи дIаяхьарахи бола правовни материальнии бехктокхам чIоагIбара хьакъехьара предложенеш, РСФСР Уголовни кодексанеи РСФСР Кодексанеи юкъедахьа административни бокъонаш толхаяра хьакъехьара доагIаш дола тIатохараши хувцамаши кийчдолда, хIаьта РСФСР Лакхехьара Совет хьажийта уж хьачу а лулда;

ши бутт ха ялалехьа кийчдолда культурнии Iаламеи тIехьаленца лелаеча спекуляцеи контрабандагIа дIаяккхахьарцеи лоаттабу къовсам чIоагIбара тIадерзадаь хьадда гIулакхаш;

ши бутт ха ялалехьа историе, культура, Iалама памятникий чота, цар бокъонца йолча чотага хьежжа, мах бара керда система кийчйойла, цул тIехьагIа цу белгалъяьхача объектий кхымах оттаболба.

5. Халкъа депутатий моттигерча Советаша:

ши бутт ха ялалехьа предложенеш кийчйойла РСФСР халкъий культурнии Iаламеи доалахьеи объектех пайда эцара хьакъехьа уж йоха а хIалак а ца яйтар, ларрагIа регионий социально - экономически культурнии вахара юкъекххахьар духьа;

культовии кхычеи зданеех пайда эцара цар юххьанца хиннача лоархIамга хьежжа, цу цхьан ханна цар шоай гIулакхаш кхоачашдара лаьтташ а гIирсаш а хьожадеш, бокъо тIех оттайойла йоагIаш йолча диний, къаманкультурни объединенешта; паччахьалкхен зданеши культови хIамаши диний объединенешта дIаялара порядок белгалъю РСФСР законодательства;

Iалам а истореи культураи памятникаш а лорадеча органий паччахьалкхен система боахамеи реставрационни балхаш чакхдахаран финансировани ярай хувцамаш дар духьа чакхдоаха моллагIа гIулакхаш юхасовцадолда;

культураи Iаламеи объекташ паччахьалкхен охранни организацей баланса тIара дIайоахалга дехкалда;

6. Нравственность, культурнии Iаламеи тIехьале лораяра депутаташеи шерргача общественностои чакхдоаха гIулакхаш цхьана хилийтар духьа РСФСР Лакхехьарча Совете общественни координационни Совет вIашагIйоллийла Россе халкъий духовно - нравственни гIулакхаш юхаоттадара.

7. Къамий культура, меттаги, традицеш дегIакхувлара, исторически тIехьале лораяра дешашта йолча къамий Совета комиссе, культурана йолча республика Совета комиссе, экологеи Iалама ресурсех пайда дийнгIа эцари дешашта йолча РСФСР Лакхехьарча Совета комитето, законодательствана йолча комитето 1991 шера 1 октябрь хьатIакхачалехьа кийчйойла «РСФСР халкъий культурнии Iаламеи тIехьален хьакъехьарча» РСФСР Закона проект.

8. РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо РСФСР Министрий Советои Iалашдолда РСФСР халкъий культурнии Iаламеи тIехьален комплекс лораяреи цунах пайда эцареи программа кийчъелга.

9. РСФСР Лакхехьарча Совета палатай комиссешеи комитеташеи РСФСР кепайоазони массови информацеи Министерствацa цхьана 1991 шера денз дIайолла а яь кийчйойла культурнии Iаламеи тIехьале лораяреи караерзаяреи, Россе халкъий духовно - нравственни гIулакхаш юхаоттадара проблемаш дIакхайкаергйолаш ханханнахьа телепередачаш яра программаш.

Российски газетийи журналийи редакцешта могадолда РСФСР халкъий культурнии Iаламеи комплекс лораяреи цунах пайда эцареи паччахьалкхен - общественни программа оттаяран чакхъяккхараи беш бола болх шерра дIакхайкабелга.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1990 шера, 25 декабрь.

«СА СОВГIАТ—СА БОЛХ»

Дукха вахIар сурта тIа шоана гуш вола Цечоев Мухьмад - Башир шина балхах лаьцна дош ала тоам ца хеташ. Дувца-м шортта дар цун, хIана аьлча, ше шлифовальщикалла болх беш волчу Назранерча «Электроинструмент» заводе халахе лелаерашта юкъе волаш из хьалхара дукха ха я. ХIаьта ше дер хестадеш, цох доккхалдеш оамал яц цун.

ХIанз айса дувцар а цох ала вIашIтехьдаргдацар са, нагахьа санна цунца болх берашта новкъостал даьдецаре.

— Нахаца Iимерза, йист хилар эзделаца долаш, ший болх, ший дехар тешаме кхоачашдеш саг ва из, — хьалха вийцар сона из цу цехерча технолога Харсиев Беслана. — Юхь тIара цIийлу из ше лхе минота а тIехьавьнна станока уллув эттача.

Иштта вийцар Мухьмад Башир кхычар а.

Ира бIарг, йоккха фийлал, лостам эшаш чоалхане а боча а болх ба цо бер. Шиший боарамга, параметрашка хьежжа хургйолаш шаьрэе еза цун шийга хьакхаьча изделеш. Норма, план-м юпца а езаш. Цо из кхоачашъяц, аьнна, хеза сага хала хала да ерригача заводе. Опыт, практики йоккха я цун. 1977 шера дензза ва из цига шин специальностах къахьегаш. Нагахьа санна хардахина хIама нийслой, дIахатта мара ца дезаш дункъа из говзал Iомаль наставник Евлоев Саид-Мухьмад а ва. ХIаьта а цу тайпара мотт нагахьа нийслац. ХIалха илланта болх 4-ча балха разрядагIа къахьегаш ва Мухьмад-Башир. Алапи кIезига дац цун (хIара бетта 400—450 сом). Юкъера лаьрхIаьа завода хIара балхолочо нйдеча 280 сомага диллача кIезига дац из.

— Алапеш-м во дацар тха, — аьлар шлифовальщика, — дарех хьэаца хIама алларе.

ХIама дергдац. Из йолаш а ха йоагIаргья. Вайна хIанз эшар да Мухьмад-Башира санна къахьегаш бола нах ма хулла дукхагIа хилар.

Дицлац сона, юххера се водаш:

— СовгIаташ дукха дий хьа къахьегаме, — аьнна, аз шийга даьча хаттара жоп луш, цо аьнкар:

— Са совгIат — са болх ба.

М. КАРАЕВ.

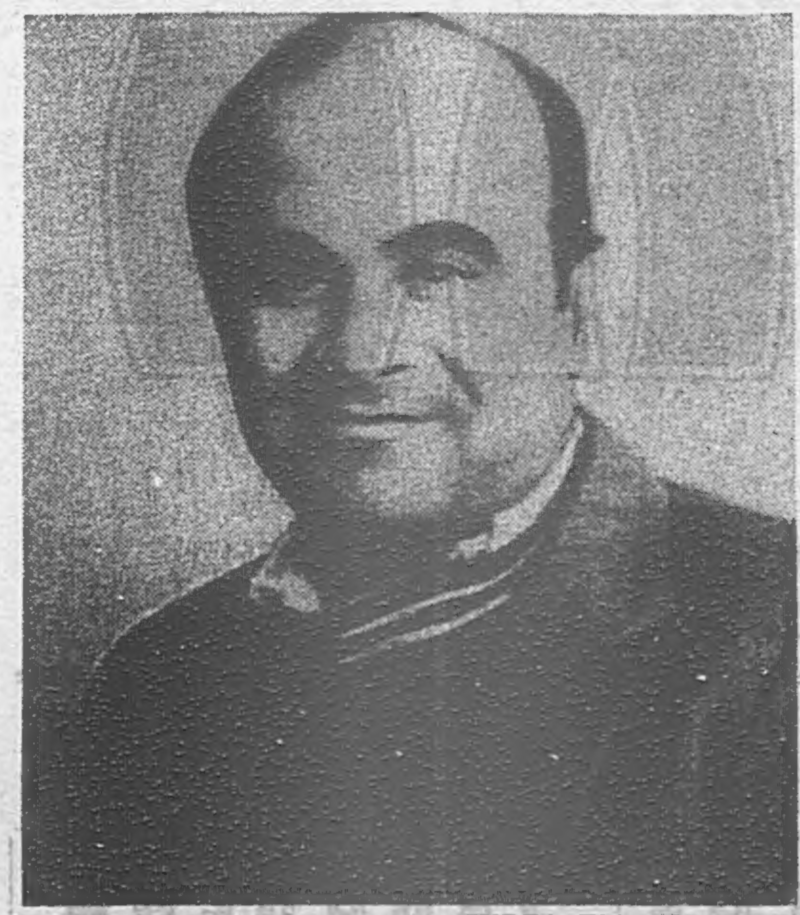

СУРТА ТIА: Назранерча «Электроинструмент» завода шлифовальщик М.-Б. Цечоев.
Автора сурт.

Рыночни экономикага довлаш

КЕРДАДАР ДИКА ДIАДОЛАДАЬД

«Машинашъеча «Красный молот» завод» яхача производственни объединене машинашъераша Iалаьмате дика кийчо а яь, рыночни экономикага баьнна дIаболабир шоай болх. Цар къахьегама стиль овлангара денз хувцаеннай хIанз. Хьалха дIадахача шерашка шоай деррига низаш тIадерзадора цар арахеца продукци тIа-тIа дукхагIа хулийташ, пачхьалкхен плани тIанийца декхараши тIехкхоачашдара. ХIаьта хIанз кердача формагIа уж къахьега болабелча денз керттера хьоккхамаш кхы да: хьаеш йола продукци мамогга дикагIа хулийталга, хIана аьлча, цунга хьежжа мара потребителаша чIоагIа хоатташ хилац из. махетта дика дIайодац, иштта цар хадданза лех объединенена тIабоагIа пайда дукхагIа хургбола, болхлой алапеш лакхлургдола наькъаш. Цу хьокхамаша айбу машинашъерий материальни безам, чIоагIъю къахьегамеи производственнии дисциплина.

Цудухьа Iалаьмате дика кайоалаш къахьег цар укх тIеххьарча хана. Товарни продукци арахецарен халкъа эша товараш хьадарен январь бетта хьалхарча шин декада задани тIеххоачашъяьй цар. Планал тIех цу юкъа арахийца тайп-тайпара продукции халкъа эша товараши итташ эзараш сомий маьха да.

Укх тIеххьарча шин-кхаь шера довзаргдоацаш дикагIча оагIорахьа хувцаденнад болхлой къахьегамен бытеи хьалаш, лакхъеннай арахецача продукце дикал. Шоай бехкагIа цхьаккха тайпа брак ца нийсъялийтара тIагIертта къовсам лоаттабу объединенерча мугIарерча болхлошкара керттерча специалисташка кхачалца бараша. Цар массане а дика кхетаду рыночни экономикага баьнна къахьега дIаболабаларо шоашкара мел дукха дIадех.

Иштта болх беча машинашъераша башха-дика производственни толамаш доахаш чакхдаьккхар дIадаха шу. Пачхьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа цар арахийцар 520 эзар сома маьха товарни продукции 571 эзар сом мах бола халкъа эша товараши. Шоай потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдир цар.

Халача балхашта механизации автоматизации ярах, дикагIйола опыти прогрессивни технологии производствана юкъейхувлаьах къахьегама овсарле шера планагIа лаьрхIачул тIех итт процент лакхйир объединене коллективо. Духьал из лантъяра чотагIа хьайир планал тIех ара мел хийца товарни продукци. Бийдал, электроэнерги, кхы мел йола материалаш кхоярах, арахецача продукцега дIабода мах лохбарах соахка планал тIех шиъ миллиони 367 эзари сом пайда бир цо пачхьалкхенна. Цу лакхе белгал мел даьхача хьокхамаша таро хилийтар машинашъерий рыночни экономикага баьнна шоай болх бIубенна дIаболабе.

ХIанз укх сахьате объединенерча цехий коллективех цхьаккха яц шоашта хьалхашка латтача декхарех толамца лоархIа ца еш. Царна юкъе а къаьстта дика болх а беш, даим яхье хьалха латташ хьайоагIаш хиларца белгалъяьнна я Солодовников Петр Иванович, Пирсаатов Надыр Пирсаатович, Данилович Владимир Михайлович керте латтача цехий коллективаш. Цар овсаре къахьегарал совгIа, шоаш хьаеш йола продукци дикеи тIехдикеи мара хилийтац.

КЪОАСТОП Башир.

ГIАДВУГА ТОЛАМАШ

Сунженски районера Ленина цIерагIча колхоза хьайбаш леладераша дIадахача шера пачхьалкхенга 1242 тонн шура дIачуеннай, планагIа яла езар 1180 тонн йолаш. Из толам цар бакъкхаб къахьегам нийса вIаштIехьбаккхарца, хьайбаш кхабара рацион телха ца ярца, балха дисциплина дика хиларца.

— Оаха хIара килограмм ялат хьурмат деш дIаухийтар, — йоах колхоза керттерча зоотехника Дешниев Ювсапа. — Цудухьа вIаштIехьдаьлар тха цу лакхаленга кхача. Пачхьалкхенга дулх дIачудалара план 200 процент совгIа кхоачашъяьй, дIадахача шера дехкад 489 тонн гаргга дулх, из планага диллача 289 тонн дукхагIа, Iаьсий а дика хьалкхедаьд оаха. Уж хIара бIаь Iатта тIехьара 92 хьалкхедаьд, тIанийцача декхарех коллектив 89 Iасилг хьакъоастаде дезаш яр.

Цу боахаме 2850 бежан да. Царех 599 детташ да. Царна гIулакх деш 30 доярки скотникаши са. ХIаьта цу цифраша хьа махьоккхара шоай балхах дика лоархIабу. Масала, Айдамирова Хозас планагIа хIара беттача Iаттагара 2500 килограмм шура яккха езача, 4169 килограмм яьккхар. Цул дукха тIехьайисанзар цун неш Бисиева Яха, цо хIара кхоабача Iаттагара 4000 гаргга килограмм шура яьккхар.

Колхоза экономически служба яьча итогех боахамо 4000 эзар сом гаргга пайда баьб.

В. КУРБАНОВ.

ХЬИНАР АЙДАЬ

ДIадаха шу теш шаме чакх а даьккха хIанз шоай къахьегама ритм ца йоаещ дIахо болх беш ба Назрачерча мельзавода болхлой. Планал совгIа 833 тонн ялата продукци еннай пачхьалкхенна цу коллективо соахка. Ахчанга диллача — из да 266 эзар сом.

Иштта еллача лард а йолаш яьннай из коллектив рыночни экономика системага.

ХIанзалца хиннача тайпара йоацаш дикка эргайоаккхаргья цу системо продукци арахеца процесс. Масала, хIанзалца хьалхарча плане дукхагIча даькъе продукце дукхал лаьттаяле, хIанз цун дикал оттаергья. ХIана аьлча, дика доаца хьоар, йишк, кхыйола продукташ йохка атта хургдац предприятена тахан эттача хьалех. Из дика ховш ба мельзаводцаш.

Цудухьа, яхьа метта экономически конкуренци йолаеннай предприяте подразделенешта юкъе. ХIаранена лов ший продукци сихагIа а дикагIа а маьхалъяккха.

Цу къовсаме хьалхара моттиг я Плиев Микаила кулгалдеча хьайра коллективага. ТIехь-тIехьа дукхагIа совдувла доладеннад цун продукце ассортимента юкъе лакхарча сортагIа дола хьоар. Масала, кхыча сорташта юкъе цо дIалоац 120 процент.

Хьокхаме къахьег Боров Хизири Султыгов Къарам солтеи керте латтача хьайрахой бригадаша. Царна юкъе белгалбаьннаб болхлой-аппаратчикаш Мальсагов Мухьмад, Комурзоева Лиза, Чемурзиева Болихан, кхыбараш.

Иштта хьинаре къахьегарца дIадоладаьд мельзаводцаша шоай бехктокхаме, рыночни экономика хьалхара шу.

М. КАРАЕВ.

ДЕКХАРЕХ ЛОАРХIАБУ

Хьинаре къахьегаш дIадоладаьд карара шу Ленина цIерагIча колхоза хьайбаш леладераша. Январь бетта шин кIира баьча балхага хьажача дика толамаш даьхад цар. ДIадахача шера укх ханага диллача кхо тонн шура дукхагIа ехкай пачхьалкхенга. Уж толамаш доахараш укхаза болх беш бола нах ба. Шоай декхараш тешшаме кхоачашдеш, хьадечох дог лазаш бах уж. Цул совгIа, ханнахьа Iан кийчо яра оарцагIабаьлар. Кхаш леладераша низ ца кхобеш къахьийгар шортта доакъар Iалашдара. Iалашйир цхьа эзари ялх бIаьи тонн йол, итт эзар тонн силос, ча.

Хьайбаш леладераша тIехкхоачашйир чакхдаьннача шера хьайбай продукци йохкара планаш. Заданел совгIа дехкар бIаь итт тонн дулх, ткъаь итт тонн шура. Уж толамаш доахача хьинаре дакъа лоацаш къахьегаш ба доярккаш Хакимова Яха, Ясакова Таибат, Хасуева Полина, кхыбараш. ХIанз цар хIара беттача Iаттагара хьайоаккха шура бархI-ийс килограмм я.

Района боахамашта юкъе эггара лакхагIа да укх боахамера хьокхамаш. Тешшаме ала йиш я карара шу а укхаза сийленца чакхдоаккхаргда, аьнна.

Л. БЕКОВА.

ОВСАРЕ БОЛХ БУ

Укх тIеххьарча хана тикашка хьаэца кхоачамболлаш кхачан продукташ яц. Цунца дувзаденна Iалаьмате доккхийн бехктокхамеи декхараш хьалхашка латт бахача наха хIара дийнахьа чIоагIа эшаш йола кхачан товараш арахецача Грозненски горпищекомбината болхлошта. Шоай потребителий хьашташ дизза кхоачашдара ерригa таронаш оарцагI а яьха дIадоладаьд цар ер керда шу. Дерригача техникоэкономически хьокхамий январь бетта хьалхарча шин декада задани тIеххоачашъяьй цар. Цу юкъа планагIа лаьрхIачул тIех арахийцай эзараш сомий маьха товарни продукци.

Иштта хьинаре кьа а хьегаш, башха-дика производственни хьокхамаш доахаш чакхдаьккхар цар дIадаха шу а. Пачхьалкхен планал тIех арахийцар цхьа миллиони 480 эзари сома маьха товарни продукци. Цу даькъе планагIа лаьрхIачул совгIа арахийцар ши эзари цхьа бIаьи тонн гаргга генарий даьтта, йиъи ахи эзар дал чхьагIар, кхыйола продукци. Шоай потребителашта продукци лоаттаяра долча договорни декхарех а лоархIабир уж.

Рыночни экономикага довлара кийчо яра тIагIертта къовсам лоаттабу комбината коллективо. Къахьегама овсарле шера планагIа лаьрхIачул совгIа 25 процент лакхйир. Хьаеча продукцега дIабода мах лохбарах, бийдал кхоярах пачхьалкхенна 202 сом пайда а беш, цу хьокхама задани а тIехкхоачашйир цо.

Соахка санна, укх шера а нхье хьалха латташ къахьегаш я Чатаханов Мамеди Тимаев Рамзаи керте латтача цехий коллективаш. Январь бетта ткъаь ден задани кхоачашъярах эггара хьалха рапорт деннад цар.

К. МАГОМЕДОВ.

ДАЛА IАЛАШДОВЛДА ВАЙ

Тахан вайна бокъо еннай телевидене, радио цу гIолла, газета оагIонаш тIа бусалба дин хьехамашца де моллаех, хьажоех дувца. Иштта хIара юрта маьждигаш хьаделлаш латт. Маддарра аьлча, даьлах тешаш болчарна шоай Iамал е таро еннай. Из чIоагIа хоза хетадеш, могадеш ца хеташ дац из хIама. Уж наха юкъера гIа бусалба дин Iалашдеш дувца бийлачарех цхьа ва Насаре дика вовзаш волу Газиков Абукар-молла. Цо зIамига волча хана деза шийна Iарбий Iилма Iомадаргда дувз. Вешта аьлча, Абукар гIумкий мехка Iарбий деппар, жайнаш Iомадеш хул. Цул тIехьагIа, гIалгIай мехка цIихеза хиннача моллаша Iилма дIахьехар цунна. Хьаьта тахан шийна цу даькъе кхарагIдаьнначох тоъам ца беш, дIахо а из берхате, дерригача дуне къайленаш йовза таро луш дола Iилма Iомадеш а иштта зIамагIчарна дIахьехаш а ва Абукар-молла. Цул совгIа, Абукар-моллла бIаргаго йиш я таьзеташка, наха юкъе масъьат деча. Из юкъе ваха цхьа дов дIа ца доалаш дисадац. Иштта цо шийна могар ду гIалгIай автономи меттаоттаяра дош сихагIа къоастадара хьалаш хьакхоллача. Масала, соахка март бетта Назране бархI денн буси митинг латтача хана цо шийгара 1000 сом ахча делар. ХIаьта оаха цунца дагадовла лаьрхIад хувцалуча вахара хьакъехьа.

— Сенца дувз Iа тахан бусалба ди лелаберий кхера ца кхераш, увза ца луш хийцца далла гIулакх де таро хилар, вешта аьлча, маьждигаш, хьужареш хьаеллар?

— БисмиллахIиррохьманирохьим. Эггара хьалха аз из дувз дунен тIара хьал, вешта аьлча, хIанзалца вай Iаьдало лелаяь политика хувцаяларца. Из хувцача ший алсамо дакъа юкъедихьар вай пачхьалкхено. Цудухьа, нах тиймар цу кердача кулгалхоех, цар лелаеча гIулакхех. ХIаьта хIанз шоашта маьрша ламаз де, марха кхаба таро яларах гIадбахача динах тешараша дех даьлагара шоаш деча ламазашца, луча сагIанца цу кулгалхоша леладер, царна дагадоаллар кхоачашхилар. Хьажал шо, пхи-ялх шу хьалха моллаш, мурдаш воча оагIорахьара бувцар, уж сагIа деча гулбала, цига даьла хьоахаве йиш йолаш бацар. Иштта цIенхаштта бехктокхаме озар тавзета дуIа даь кулгалхой, мугIарера коммунисташ. Цул совгIа, бусалба дино обществана керда тIехье хьалкхееча доккха зе ду, яхаш, ерригa пропаганда цунна духьала ерзаьяр. ХIаьта бусалба динца къовсам лоаттабераш балхаш тIа лакхбора, цар аьннар кхоачашдора.

Бусалба динга диллача мархий бутт эггара безагIа бола бутт ба. Цу бетта бакъ дунен тIа Iазапе мел вола саг цу Iазапах мукъавоаккх. Бакъда еза ха тIакхоачача хана радио, телевидене, газеташ тIа дувца болалора цунах доккха зулам доал, яхаш. Из цар унахцIенонца дувзар. ХIаьта дийнахьа пхезза дегIа маьженаш а юлаш ламаз дар, даьла хьоахавеш зикар дар из унахцIено лораяр дац. Сога хаьттача, бусалба ди унахцIенон хьаст ба. Цо бокъо лац корта бохабу малар мела, наркотикех пайда ийбе, гIаьле оза, хIанз вай обществе могадеш доаца хьарама хIамаш леладе. Бусалба динца массаза а керттера хиннаб къахетам, дог цIенал, сабар, бакълер, машар. Мухьамад-пайхамара аьннад: харцлувш вола саг са уматах вац. Цо яхац кхыдола динаш IотеIаде, царех воча оагIорахьара хабараш дувца. Цо йоах, моллагIча динах мара саг ца хиларах из лархIа, цунца гIулакх леладе.

ШозлагI-дале, бусалба ди лелабе паргIато ялар аз дувз даьла низаца. ОвлияIаша аьннад йоах, цкъа бусалба ди лаьттара дIабоалаш латт, аьнна, хеташ ха йоагIаргья. ТIаккха, из дегIабоагIаш, шерлуш, тоалуш дIагIоргба. Из ювцаш хинна ха тIакхачар санна лоархI аз хIанз бусалба ди баржаш, дегIабоагIаш латташ хилар. Цунца дувз аз хьаделлаш латта маьждигаш, хьужареш, чакхйоахаш йола бусалба дин викалий съездаш. Масала, Москве чакхъяьлар цу тайпара йоккха форум. Цул тIехьагIа Душанбе вIашагIкхийтта хилар вай мехкара Iарбий Iилма дийша нах. Цига дакъа лоацаш бар вай республикера викалаш а.

Цул совгIа, вай республикера бIаь совгIа саг хьажий-цIа вахар. Из наха чIоагIа дика хеташ тIанийцар, цунах массанена а боккха кхаъ хилар. ХIана аьлча, дIаяхача заман чу хьажийцIа баха арабаьнначa нахах нийсса ахаш цIаберзаш хиннабац. Из чоалхане, хала никъ хиннаб. ХIаьта, вай заман чухь цига массехк сага мара ваха таро хиланзар. Цун бахьан — таханалца вай чакхъяьха харцахьа политика. ХIаьта цунах бIарччача халкъашта даьнна зулам гуш ма дий вай.

— Абукар-молла, тхьовра къамаьл деш Iа хьоахадир корта бохабу малар мелар, наркотикех пайда ийбар, гIаьле озар хьарам лаьрхIад, аьнна, хIаьта, цунца базар а еш рузкъа Iоедар иншта лаьрхIад?

— Из шоашта ховше а нах боабар да. Цу тайпара бIеха хIамаш леладечар къематдийнахьа маьрша саг вийнача саго озаш дола Iазап озаргда. Цар маьлха дунен тIа деннача сагIах сагIа хургдац. Сона хов, из базар гIалгIашта юкъе шерра яьржа йолга. Цу наькъаца рузкъа а Iоадаь цIенош даь, чура ченаш тоаяь, машинаш ийяь дукха нах ба. Из во белгало я. Из къам хIалакъхулаш латтилга хьагойташ йола белгало я. Цудухьа массава а оарцагIваьнна уж нах совцабе беза, царга шоаш леладечун уйла яйта еза. Нагахьа санна, уж нах из де ловш беце, юртах дIахоадабе беза, цар венна саг дIаволларгвоацаш, царца цхьаккха тайпа гаргало лелаяйтаргйоацаш. Укхаза, аз кхетадечох, цу нахагахьа озабезамаш де, царна гештде йиш яц. ХIана аьлча, из кхы дукхагIа а кIезигагIа а доацаш, бIарчча къам хIалакдар санна да.

Цунца аз вай кагийча нахага аргдар: ма хила цу корта бохабеча малагашта тIакхувш. ХIана аьлча, цунах дикадар хьадаьнна моттиг яц шоана, бусалба динга диллача хьарам лаьрхIа, да шоана из. Из хьарам лархIара масал доаладе безам бар са. Цкъа, цхьан юрта гIолла Мухьамад-пайхамар тIехвоалача хана (Даьлера салам-моарцал хилда цунна) цига гулбенна дуаш-моллаш, сакъердаш нах бьагIаб. Иштта шоайла сегаш беш, тIера болаш ха дIахьош баргIа нах бIаргабайша хозахийттад Мухьамад-пайхамара. Дагахьа цунах кхьэ а хинна дIавахах из. Цхьабакъда, ший гIулакх кхоачашдаь юхаоагIаш санна тхьовра моллаш бьегIача нахах цхьабараш бовбаб, [illegible] наш яь а болаш цхьа туржаI лаьттад цига. ТIаккха вай элчано аьннад: аз сай уматах волча сага хьарам ду моллагIдола корта бохабу малар, аьнна. Иштта вай кагирхошкара дехаргдар аз гIаьленаш ца увзалга. ХIана аьлча, цо сага унахцIенонна Iоткъам бу. Вешта саг дегI мел чIоагIа мара ца хиларах цун унахцIено толхаю. Цул совгIа, кхыча гонахьарча наха а доккха зе даал цунах.

Иштта аз царгара дехаргдар машинаш сиха ца хехкалга. Вай даьша болаш да: «Сиха даха хий фордах кхийттадац». Из бакъдеш дола масалаш даьлагара доагIача хIара дийнахьа хьагу вайна. Масала, вайна хьахоз, хIара дийнахьа машинашца авари яь шиъ-кхоъ саг верах бола хоам. ТIаккха оал вай, из ший Iоажал хьа а кхаьча кхелхав, аьле. Из иштта дац. Дала яхац эгIавича санна машинаш хехка, цо йоах, лоралуш бар, аз а лоравергва. Хиннар хургда, яхаш, хьаьр а баьина машинаш хехка, кхыдола хIамаш леладе мегаргдац. Иштта дала йоах, сабар шийгара да, хIаьта сухал шайтIагара я. ХIаьта вай, сихденнача хана шайтIай мукъагIа дахалга ха мара дезац. Иштта дала йоах: «Сабар — хьаькъал да». Сабаре хила деза вай уллуврча нахаца. Нагахьа санна, вай сатохаш, сабаре хуле, довнаш дувргдац, эгIазлонаш хургьяц. Къамаш шоайла барта дахаргда.

— Абукар-молла, тIеххьарча хана вай республикерча бусалба наха юкъе баьржаб вохабизм яха болам. Цунах фу аргдар Iа?

— ХIанз бувцача вохабисрашта далла тIабода никъ духхьад Мухьмад - пайхамарга гIолла мара гац. Цар къоабалбац устазаши овлияаши. Цар бIаь зикар данкхар, уж лархIар харцахьа хет царна. Из ба цу болама керттера чулоацам. ХIаьта со, Илисха - Юртара Кунта-Хьажа къоабалвеш а цунна вирд доаккхаш а ва. Аз из къоабалву цун овлийя а дакъа хилара белгалоний теш се хиларца. Масала, со зIамига волча хана даьца йол хьакха вахар. Тхо чуйнна болх беш доахкаш мух хьекхар, тIаккха тIахьайзача морхаша сигале баьдъерзайир, цул тIехьагIа, юкъ-юкъе тIоа а согаш, ди а тохаш ведара чура Iочумехкадеш санна чIоагIа логIа делха доладелар. Оаха ма хулла сихагIа цIадаха дагахьа говр ворда йолчахьа бухь биллар. Бакъда, вордана дIатIакхоачача хана ди теха да вожавир. ТIаккха, аз цунах кхеравенна метта ца воагIаш латташ тоъал ха яьккхар. Цул тIехьагIа, дас къоабалвеш хиннача Кунта-Хьажийга кхайкар со. ТIаккха, лозаваь са да улла моттиг лир доагаш санна сийрдаьлар. ХIаьта сона де дезар хьалхадоахаш цхьа саг вар. Цо йоахар: кхера ца а кхераш хьай даь дегIацара дIакъаьста ког метта а оттабий, чIоагIа дIабехна. Аз цо хьалхадоахар кхоачашдир. Цул тIехьагIа, вIалла хало йоацаш из ворда тIа хьатIаьвилла а иннъ хьехаш [illegible] Казахстане вай Iодахьийта долаш а цо ше волга хьахойташ а из эшшача моттиге бусалба наха оьрцагIвоалаш а йола белгалонаш яйнай сона.

ХIаьта хIанз вай вирд хьоахадаь долаш са ала безам бар вай бокъо яц, вирдашта тIагIолла къаманна юкъе юкъ а ехкаш. бусалба нах шоайла хийрабаха. уж къоабалвеча устазага хьежжа къестабе, цхьанне шоллагIдола вирд IотеIаде, кхычар къоабалбеча устазех дар-доацар дувца. Вайна хац, дала царех хIарачена малагIа дакъа деннад, иштта вайна довзац цар шоайла леладаь дика гIулакхаш. Цар цIаккха а вайна юкъе даьржа къамаьлаш дувцаш хиннадац, уж шоайла тIера, барта хиннаб. Цар шоайла къувсаш хиннадац, е яхьхьагI лелаяьяц. Цудухьа сона а ловра таханарча чоалханеча хана массавар а шоашта ца ховш дувцаш гIийбаташ ца а деш, даьла хьоахавара, цун Iамал яра тIаберзар. Цо вай дегаш цIендарга, наха юкъера цатоамаш дIадахарга дугаргдар. Иштта, вай, гIалгIай, пачхьалкхе меттаоттаяра ди гаргадоаладергдар. Цу хьакъехьа са ала безам бар, ше-ше хьалха отта ца а гIерташ, из гIулакх довзачарга, лелалургдолчарга дIадала деза, аьнна. ХIаьта вай массане а дуIашца. луча сагIанца даьлагара деха деза из дош сихагIа, цIий Iо ца дохийташ кхоачашхулга.

— Абукар-молла, ховш ма хиллара, ер бутт чакхбоалаш вай республикерча бусалба дин викалий съезд хургья. Цунах фу аргдар Iа?

— Цу тайпара съезд вай республике эггара хьалха чакхйоаккхаш я. Цудухьа, из цхьанцена а бохам ца хулаш, цхьанне а шийгара оалача дешаца эздий доаца хIама гуча ца доалийташ чакхъяьлча бакъахьа хетар. ХIаьта, цига вайнаха дика оамалаш, гIулакхаш меттаоттадарах, тахан латтача чоалханеча хьалах дувцар лобра. Цул совгIа бусалба ди IотеIабеш, бIехбеш дийцача хабарий боаггIа мах бича, из гIулакх леладьараш цIенхаштта бехктокхаме эзача нийса хургдар, аьнна хет сона. Иштта, цига вайнах барта бигара, гIалгIай автономи меттаоттаяра дола наькъаш белгалдаьхача бакъахьа хетар.

Массане а кхетаде деза, низ барт-цхьоагIонца болга. ХIаьта тахан вай даьша замангара заманга хьош кхыча халкъашца леладаь доттагIал, вошал чIоагIде деза. Нагахьа санна вай воай бехкагIа цу лоархIамеча гIулакха воашкара ледарло гучайоалийте из мегийтаргдац вайна тIехь - тIайоалача тIехьено. Иштта далла гарга а во лаьрхIа да ший бехкагIа гаргало хоадаяр. Дала дикача хIаманна тIакхедолда вай, Дала Iалашдолда вай. Дала гешт долда вайна.

Интервью нйцар
М. БАРАХОЕВ.

ДИНА ХЬЕХАМАШ

Зулам даьчоа—таIазар

«АллахIа доазонаш» телхадар санна белгалду шариIато уголовни зуламаш дар, Дала харцахьа лаьрхIа, цо могадеш доаца кхыдола гIулакхаш леладар. Вешта аьлча, Дала хьийхача, цо хьалхабаьккхача наькъ тIара валар санна лоархI из. Цунна юкъедоагIа тайп-тайпарча формегIа социально - правовой а бытовой а гIулакхаш телхадар. Уж гIулакхаш телхадарца дувзаденна мел дола уголовни а кхыдола а зуламаш даь саг таIазар такха дезаш ва дин ислама законашка диллача.

МоллагIа дале а зулам дар «Даьла закон» толхадар лоархI шариIато, долче из хьарам да.

Дунен тIа адамаш дахаш хьаме йоагIача хана хиннад зулам дар харцахьа лоархIаш, зулам даьча сага таIазар деш, доккхагIа зулам даьчоа — чIоагIагIа а зIамагIа даьчоа — кIезигагIа а деш.

Укхаза къаьстта теркалдо доагIа зулам даьча сага дин ислама законегIа, вешта аьлча, шариIата наькъаца деш дола таIазар. Зулам доккхагIа, кьезагIа, наха хьалхашка эхь доладашагIа хиларга хьежжа да шариIато из даьчоа могадеш дола таIазар.

ДоккхагIдарех лоархIаш да, цхьан саго кхыча сага цIий Iодохийташ даь зулам. Дин ислама законодательствагIа чIир лехар могадеш да, нагахьа санна гунахьа доаца саг вийча е кхы тайпа зулам дича, цхьабакъда гаргарча наьха йиш я зуламхо мукъавалийта, цо Iодахийтача цIийх доагIар цунгара хьа а доаккхаш. Нагахьа санна саг ца ховш, ве дега доацаш вийна вале гаргарча наха бокъо лац шариIато цун чIир леха, Iодахийтача цIийх доагIар хьадаккха бокъо лу.

ДукхагIча даькъе тахан прогрессивни пачхьалкхений правови законодательствагIа а иштта дIанийсдаь де зуламаш дарах деш дола таIазараш.

Дин исламо харцахьа лаьрхIа а Дала хьарам даь а хIама да къоал дар. Бахьан моллагIа долаш даьд аьнна, лочкъаяь хIама мах дукха-кIезига болаш я аьнна доацаш къоал дар доккха зулам лоархI. ХIаьта къоал даьчое таIазар да доагIа цо къоал дарах, из зIамига да е доккха да аьнна белгал ца доаккхаш (лочкъаяьр цIилеторгий кIопилг яле а, банк йохаяь ахча дIадихьа дале а бе-башха дац).

Къоал даьча сага шариIато могаду пIелгаш дIатедеш, кулг е ког боаккхаш таIазар де, хIаьта шозлагIа е кхозлагIа къоал даьчоа — кхы а чIоагIагIа де. Набахта чувеллача а къоал дуташ воаца саг ве везаш лоархI шариIато. Из да наьха довлахьа дола хIама кулг тIакховдаде бокъо йоацаш а хьарам а да яхилга. Мухьамад пайхамара (Даьла салам хилда цунна) аьннад йоах: «Нагахьа санна цхьан саго кхыча сагагара низагIа хьадаьккха цхьа ги хиллал лаьтта дале, Къемата дийнахьа из лаьтта ворхI тIоа бола гом е хинна из дIадаьккхачоа белаж тIа дужаргда».

ДIаяздаьр
С. МЕЦХАЛО.

КХЕЛА РАЬЗА ХИЛАР

Хьалхарча замалахьа цхьан юрта вахаш хиннав Муса-Хьажа цIи йолаш саг. Нижарий, вежарий, гаргара нах, шортта доахан долаш вале а, кура-сонта воацаш, Далла гIулакх дарца къаьстта белгала хиннав из. Ший хан-ханнахьа ламаз деш, марха кхоабаш, сагIа луш, нахаца Iимерза вола саг, везавеннавац шайтIанна. Дагадехад цунна Далла тIайийрза йола цун уйла юхаяккха.

— Шортта боахам, кхы мел эшар деннад Iа Муса-Хьажийна, цудухьа раьза ва хьона из, — аьннад шайтIа, Далла тIа а даха. — Ший аьттув бехача, хьона эгIазгIоргвар из.

— Баьддац из, — аьннад Дала, — шийна тIа мел хало оттарах, сона раьза хургвар из саг.

— Дала, Iа сона цхьан юкъа низ ба цунна таIазар тIаоттаде, тIаккха аз дош лу хьона, цо хьоца эгIазло ерг хилар, — аьннад шайтIа.

— Из низ аз белар хьона, — аьннад Дала.

ЦIаьхха лазар а кхийтта тIехь - тIехьа йижарий, вежарий кхелхаб Муса-Хьажий.

— Даьла, Хьона хоастам бу-кх аз, Iа даьчоа со раьза ва, — дуIа даьд во деначо.

Цул тIехьагIа у кхийтта деррига доахан а хIалак хиннад.

— Даьла, Хьона хоастам бу-кх аз, хьо волаш ма-дика да, — аьннад Муса-Хьажас.

ТIаккха халача лазарах метта висав из ше.

— Массе а хIаманга низ кхоачаш вола Даьла, Хьона хоастам хилба, Iа даьчоа со раьза ва-кх, — аьннад унахочо.

Ха-зама ярца, когашкара хьал дохкадала доладеннад метта уллачун дегI. Цунга хьажа дезалех саг виса а хиннавац. Лоалахой а къехкалуш хиннаб цун цIагIара йоагIача хьажах. Лазар кIоарглуш, тIехкарашка кхаччалца хьалдаьннад дестам.

— Даьла, Хьона хоастам бу аз, хьо виц ца валийта, массазза а хьо дагалоаттаве, со кхетам чура ца ваккхар дех хьогара, — аьннад кIалвисачо.

ТIаккха кхетадаьд шайтIа мел таIазар дарах, цу дикача сага Далла тIайийрза уйла шийга юхайоаккхалург ца хиларах. Цу къизача Iазапех чакхваьнначул тIехьагIа, юха тоа а венна, ше хьалха маварра дIаэттав из. Меттаэттаб боахам, дийнбеннаб кхелхараш.

ДIаяздаьр
М. КУЗАЕВ.

РЕСПУБЛИКА МВД-е

Нохч - ГIалгIай Республика МВД коллеге шерра заседани хилар укх деношка.

«1990 шера чурча гIулакхий органаша чакхдаьхача оперативно - служебни гIулакхий итогий а «Зуламашца лоаттабу къовсами общественни порядок лораелгеи хоадамболлаш чIоагIдара декхарий а хьакъехьа» къамаьл дир чурча гIулакхий министра У. А. Алсултанова.

Коллеге къамаьл дир республика Лакхехьарча Совета председатела Д. Г. Завгаева. Белгалдаьхар: бокъонаш лораеча органий оагIонгахьара шоаш гIулакхаш чакхдоахаргда, яхаш, дукхаза а даь къамаьлаш хаьдда дош а хинна хьаотташ дац массаза я спекуляции массе тайпара хIамаш йоахилгеи, саботаж лелаеши улицашка общественни порядок телхаеши йола моттигаш юхатохара даькъе. Республике боарамагIа социально - политически морально - психологически хьал лоаттадара милице айхагIа а тешамегIа а бувзамаш хила деза бахача нахаца, хьинаре гIулакхаш чакхдаха деза зуламаш ца хилийтаран хиннараш хьагучадахаран.

Дийцача дешах лаьца йоаггIаш йола решени тIанийцай, гIулакхаш тIарча наха дIахайтад де дезар.

Коллеге заседане дакъа лаьцар республика Министрий Совета председатела С. М. Бекова.

БIУБЕННА

«Чечингтрикотажбыт» объединене чуйоагIаш я Ачхой-Мартановски райбыткомбинате чуйола, Минаев Iарби керте латта трикотажни цех. Укхаза еш я свитераш, кхалнаьха костюмаш иштта берий барзкъаш я. Пачхьалкхен заказаш кхоачашдарал совгIа, юрта бахача наьха хьашташ а кхоачашду укхаза.

Трикотажни цеха коллектив шийна хьалха латтача декхарех дика лоархIаю. ХIара бетта тIехкхоачашъю планаш. Масала, цхьан бетта 11 эзар сома маьха продукци арахеца езача, из хьокхам коллективо тIехкхоачашбу.

Балха уйла тIа а йохийташ кадай болх ца бича, кхоачаш хилац цхьаккха Iалашо. Цунах дика кхет цехера болхлой. Цудухьа барт цхьоагIо йолаш, хьаьнала къахьегаш бола болхлой кIезига бац коллективе. Къаьстта цIи яккха безам ба Дальнаева Розай, Виситаева Заинай, Джабраилова Лидай. Цар кадайча кулгаша дийнахьа тег 4—5 свитер, кхыдола барзкъаш.

Белгалдаккха деза дукха ха йоацаш коллектив аренде яьнна хилар. Цу гIулакхо таро хулийтаргья дика болх бовзачарна а, говзал йолчарна а из кхы а лакхъеш толамаш дахийта. Теша лов цеха говзанчаша керда шу а иштта баккха бехк боацаш хьинаре къахьегаш чакхдоаккхаргхиларах.

Дагадовла вай

Харцоно бIехду, бакъдолчо айду истори

Перестройка шерашка гуш да вай мехкарча дерригача халкъий шоай исторецарей культурацарей безам чIоагIа совбаьнналга. Исторически меттаза болаш итташ шераш, хIаьта дукхачар бIаьш шераш а даьхачул тIехьагIа, хаттар оттаду наха: «Малав со? Мичахьа да са овлаш?»

ХIара халкъа, доккха дале а зIамига дале а, ший истори дика ха деза. Царех хIаране ший дакъа ма лаьцадий адамий юкъарча культурана юкъе. Дукха ха йоаццаш а тIехьа халкъаш «сийлахьдоккхийчех», «кагийчех», «доккхагIча» а «зIамагIча» а халкъашта декъаш хинна хилар вуц доацаш, «зIамагIболча вежарашта» бохам беш дар, цудухьа, бакъдар аьлча, нах интернациональни кхетамца кхебара мегаш а дацар.

Нохч-ГIалгIайчен халкъий истори духхьал шовинистически гIозараштa товр дар духьа харцахьа даьхад. Дукхха боккхий йоазонхой, культура деятелаш, Iилманхой национализм лелаю яхаш бокъо йоацаш бехке бора, садаккха ца буташ хьувзабора. Мелла баь а къаман сакхетам лакхбе гIертар цу сахьате юхатохар. Центрера «воеводстве» хьалъхача «наместникаша» моттигерча «кадрай» кулгашца дора из, яхь йоацараш хержа а хержаш. Цу «эрсашха болча шовинистий тайпаша» (В. И. Ленина мааллара) шоашта болча аьттонна лира къовсам лоаттабаьб къаман хIама хьалъоттаде мел гIертаращца, цар леладераш националистически гIулакхаш да а яхаш. Во могайора халкъа традицеш, обычеш, къаьстта а чIоагIа динах гIертар. Историцара вайна махарра, къам дийна лоаттадеш бола низ бар ди кагийча халкъашта.

Тахан вай дерригаш а мелла хинна а историкаши политикаши хинна дIаэттад. Ха деза, конъюнктурни хьаштий духьа мичча бесса даьха а истори харцахьа дахар политикагахьа бахача цхьаболча наха цу даьнъе даьссача лозунгашца ловзараш дар ийрча гIулакх хинна ца Iеш, лард йоацаш а долга.

Йоазош арадувл вайна вай гаьнара а гарггара а истори харцахьа доахаш.

Укх статья тIа дIахьокха безам бар са гIалгIазкхий Сунже баха ховшара истори. Вайна лой а ца лой а вай кхоане вай гаьнарча ханагара хьайолалуш я.

Ширача замалахьа денз моттигерча бе-беча этносий шоай тайпарча хьалашка Нохч - ГIалгIай территоре тIа дуккхача «племенех», «тукхамех», обществаех хьахиннад кхо халкъ: нохчийн, гIалгIайн, карабулакаши.

«XVIII-ча бIаьшерера — XIX-гIа бIаьшере йолалуча юххье кхаччалца Къулбаседа Кавказе баьхача наьха этнически состав» яхача ший книжка тIа Н. Г. Волковас 163—165-ча оагIош тIа язду: «Малхбоалехьара гIалгIай лоалахой хиннаб карабулакаши лоамара аькхийн — къаьстта шоай цIераши (орстхойн аькхийн) метташца цхьайола диалектни башхалонаши йола вайнаьха локальни ши группа. Уж шаккхе а группа шоаш Iеча географически моттигига диллача нохчаштец гIалгIаштец юккъе ниисбенна ца Iеш, гаьнагIарча овлан тIара боагIача бахача наха кхетадечох, вайнаха къаьстта тайпаш лоархIаш а я е нохчех а, е гIалгIаех а ца лоархIаш. Орстхошеи аькхашеи шоаш «орстхой» аьле цхьа цIи а йоаккхаш, вIашагIтох диъ дакъа: шо-шоаш бола орстхой, аькхий, мержой, цIечой».

«Тхо дерригаш а Аькхера орстхой да», — йоах цу группай викалаша, хIанз а тIехьа хаьдда шоай этнически сакхетам а болаш.

ТIаккха дIахо бовзаш болча XVIII-ча бIаьшererча Iилмахоша Гульденштедта, Штедера, Клаппорта, хIаьта иштта Вахушти Багратионей кхыча историкашей дийца чутIа а дегIа. белгалъю Шолжа, Фортанга, Эса хишта юкъерча лаьтташка, керттерча даькъе хIанзарча Сунженски района территоре тIа карабулакаш баьха моттиг.

«Орстхой баьха моттигаш, аренех йолча материалашка диллача. Фортанга яхача хи йисте ЦIеча-аьхке, Эса аьрда оагIорахьарча ЦIеште яхача моттиге, ГIондалой, КIоригаиаькъан, Булгучанаькъан лаьтташи вIовнаши хиннача ДаьттагIен районе, Буматара 15 километр аьшка Мартана кертагахьа (ГIондалой баьхача), кхычахьа хиннай». (АИЭ, ф. 8, д. 25, л. 100. 1970 шерара экспедице материалаш). Цул совгIа, вайнаха карабулакий лоархI Шолжаца, Эсаца, Ачк-Мартанца хьалъяда юрташ. Уж я Яьндаре, Алхасте, Эбарга - Юрт, Слепцовски станицана гонахьара моттиг, кхыяраш». (Циггача). «XIX-гIа бIаьшере йолалуш иштта карабулакий хиннай яхаш ювц источникаша Шолжа йисте улла Гуды яха юрт, карабулакийн нохчийн — Казах-гечу (Серноводск), кхыйола юрташ». (АКАК, ф. 8, д. 27, л. 104. 1971 шерара экспедице материалаш).

Цу тайппара, Н. Г. Волковас орстхой - карабулакаш е нохчех а, е гIалгIаех а лархIац, нохчаштеи гIалгIаштеи юккъера къаьстта халкъ да, йоах цо из.

Паччахьа чиновникаша а иштта къаьстта халкъ лаьрхIад карабулакех. Ер да оттадаьр: «1762 шера аьхки «ший лоIамагIа Российски паччахьалкхенна юкъе хьачуденад Нохч - ГIалгIайчу цу хана кхоалагIа хинна халкъ — карабулакаш» (хьажа АВПР. ф. «1762—1783 шш. Кизляр. Моздокски делаш», ДАССР ЦГА оп. 118 ф. «Кизлярски комендант», оп. 1, д. 524, л. 34—37).

Орстхоех - карабулакех кIезига тешалаш юхедитадац бовзаш болча эрсийн доазол дехьарчен Iилманхошеи наькъахошеи: Гюльденштедта, Броневске, Палласа, Берже, Клаппорта, Ахвердова, гуржий историка Вахушти Багратионе, кхычар.

Карабулакех иштта язду революци ялалехьа хиннача историка А. И. Ахвердова: «Шолжа керте, лоамашкахьа дах карабулакаш оалаш дола халкъ. ДIаяхача ханашка из халкъ доккха а къонахчал долаш а хиннад, ялаташ дIадераи цонаштеи эггара дикагIеи гIойленагIеи дола лаьташ царга хиннад, шортта доахан хиннад, хIаьта Iалаьмате дукха хиннад жа...».

ГIовзаьнна кхел йолаш хиннад вайнаьха халкъех эггара майрагIа дола цаI—карабулакаш.

1817 шера денз кавказски халкъий палача инарала Ермолова приказагIа хьалъе йолаю Сунженски чIоагIален гIап. ДикагIдола лаьтташ лоаман нахагара дIа а доахаш, цар тIа халъяьй гIалгIазкхий станицаш.

«Харцон чIоагIаленаш. Сенна яьй уж хьал?» яхача ший книжка тIа исторически Iилмай кандидата Т. Муталиева язду: «40-гIа шераш долалуш, Кавказски тIом михьарбаьннача ханна, паччахьа командовани, лоаман наьха лаьтташка хьалъеш хинна тIема чIоагIаленаши посташи соца а яь, цига гIалгIазкхий станицаш Iоехка йолаеннай. Малхбузехьара тIабоагIача кхерамах Нохчашкахьара тIом латта моттигаш лораяр духьа, Шолж юкъе кха- раяр духьа, Шолж юкъе кхаьчача — карабулакаш бахача — моттигера дIайолае лаьрхIад уж. 1845 ш. 4 июне гIашлой 17 ротах, дошлой 18 сотнех латта отряд, 8 йоккха топ а йолаш, Ахабоарзе яхача хьалхагIа йохаяь хиннача юрта тIайолаеннай эггара хьалхара станица Iойиллар духьа. ШоллагIча дийнахьа, гонахьа бахача наьха керда дIадоладаьча гIулакха духьале е догъоттаргдоацаш, отряда командир хиннача полковника Нестерова гаьна поход ю Закий-Юрта чIоагIаленга кхаччалца, сатоссаш атака ю кердача денга кийчлуш йолча «машаре йоацача» Шаудон - Шари яхача юрта. Шийн полкаца эггара хьалха юрта чуэккх, хIаьта Сунженски гIалгIазкхий 1-ча полка командиралла хьожаваь хинна майор Слепцов...

ГIулакх сихха чакхдаьннад. «...Юрта чухьаьлхачул тIехьагIа цIера хаьшкаш летадеи боахамех цIераш еттеи болабеннаб»... Цхьаккха хIама ца дуташ йоагаяь урагIъяхийтай юрт» (ЦГВИА, ф. 482, оп. 1, д. 90, лл. 1—20б).

ДIахо денал чIоагIдар духьа ший тIемахой дегаш ура а увттадеш, цу шера августе полке дIакхайкадаьча приказа тIа Слепцова яздаьд: «Даьла эгIазвахача халкъаца хургба шун къовсам... Вай жIарга моастагIа вита йиш яц. Спаситела байракх урагIйогIаргья вай Дала паччахьа пIелг тIамелхьекхача моттиге. Вай декхар — герзаца уккхаза, керда юрташ Iойохкаргйолча моттигашка, чIоагIдалар, цудухьа вай декхарийла да из деза декхар воай дерригa денал оарцагIа а даьккха сийленца, тешаме, юха ца довлаш кхоачашдар». («Инарал Слепцов», СПБ, 1975 ш., оагI. 10).

Цу 1845 шера ши станица Iойилларах кхоачам баьб: Курай - Юрт хиннача — Сунженски станица (1852 шера денз — Слепцовская), Эбарга-Юрт хиннача метте — Троицки станица.

Цунна тIехьа доагIача шера Iойиллай Михайловски станица (Казах-Гечу хиннача метте). ХIаьта 1847 ш. мас Ахабоарзе хиннача метте — Асиновски станица, 1860 шера денз Махьмад-ХитIе хиннача метте — Вознесеновски станица. (ЦГВИА, ф. ВУА, д. 6607, л. 2—7).

Цул тIехьагIа хIара шера карательни операцеш йолаю Слепцова Эсаца урагIа, Галашкеи Олкамеи, Буматагахьа. Бокъонца мадарра ха хала да, уж а кхыйола а юрташ массаза хIалакьяьйи юха а шоаш хиннача метте, е царна лалла Iо массаза йийхкайн. ДIахо керда станицаш — Самашкинински Алхан-Юртовскийн—Iо а яхка, чIоагIъяьй Сунженски чIоагIален гIап. ЦIий Iоухийташ даь уж балхаш чакхдаьхараш ба Слепцови (пхе шера майоарагара инаралага кхаьча) Настеровски (цу юкъа полковникагара инарал-майорага кхаьча). ДагадхxaрагIа аьлча. Кавказски къиза тIом баьча цу полководций цIераш таханенга кхаччалца Нохч-ГIалгIайчу малха лоаттаю станицах а станцех а техка...6. (ЦГВИА, ф. 38, оп. 7, д. 365, лл. 21 — 21б).

«...Цу шерре а (1859 ш.— С. Х.) хьалха Элдарха юрт хиннача метте хьахиннай Карабулакски станица, хIаьта лоамашкара Шолжан ГIалменей гонахьарча шаьрача аренашка Iоъара воаллача ихна Аьхка - Юрти Онгашти яха гIалгIай юрташ хиннача метте хьахиннай Сунженски Комбилеевскии (1860 ш. денз — Тарски) станицаш. Назрановски лаьттаех дIа а къоастадаь цу станицашта дIаденнад 23033,5 дистан лаьтта.

ТIехьадоагIача 1860 шера а шоай юрташкара лелхабаьб нохчийн гIалгIайн. Цу шера кхыметтел вайнаьха юртий цIераш ца а хувцаш Iояхкай станицаш Умахан - Юртовски, Галашевски, Алкунски, Датыхски, Алхасте хиннача метте — Фельдмаршальски. 1861 шера «ерригаш» а ши станица мара йиллаяц: лоамашкара Iоъаравоаллача Эса йисте илла Гаджирен - Юрт хиннача метте — Нестеровски Шолжа керте Товзан-Юрт хиннача метте — Воронцово - Дашковски станицаш. Ишта я нохчийн гIалгIайн юрташ хиннача моттигашка хьахиннача гIалгIазкхий станицай йизза йоацец ийрчен хронологи.

Шоай юрташкара вайнах лелхабаь хилар бакъдеш тешал цхьаькха а да: «1845 шерагара 1860 шерага кхаччалца гIалгIай юрташ—Гаджирен - Юрт, Товзан-Юрт, Онгашт, Илдарха - гIала дIа а йоахаш, уж хиннача моттигашка Iояхкай Ассиновски, Воронцов-Дашков, Нестеровски, Сунженски, Тарски, Карабулакски, Фельдмаршальски станицаш» (Берже А. П. Указ., соч., с. 117). Мартиросян Г. К. «Лоаман ГIалгIайче». НИИК. Известеш. Владикавказ, 1928 ш. В. 1, с. 79).

Къулбаседа Кавказе лаьттача граждански тIем тIа доккха дакъа лоацаш хиннача А. Ф. Носова язду: «...эггара къизагIа дола Iазап тIалоаттадаьд нохчаштеи гIалгIаштеи. ДикагIдола цар лаьтташ гIалгIазкхашта дIатийннадар, цхьайолча юртех, цар чура вайнах лелхабаьчул тIехьагIа, гIалгIазкхий станицаш яьй». Готбаьи лаьтташ кIезига долаши, Кавказа лоамашкахьа хьалтоIабаь хинна нохчийн гIалгIайн духьала лаьттаб, кхымелдараш шоаш долаш, Нохч - ГIалгIайче караерзае, паччахьа самодержаве колонизаторски политика практике чакхъяха лаьрхIа Iояхкача гIалгIазкхий станицашта.

Царизма керттера лозунг хиннад «бекъа а бекъа, доал а де» яхаш, хIаьта резолюци ялалехьа Кавказски халкъий вахара массе метте бокъонца чакхдоахаш а хиннад из... Лоаман нах, массе шоай овлан тIара хьабоагIа бандиташ, чIормадаьнна кортош дола азеаташ лоархIащ хиннаб, герз бе а доаллаш мара хила мегаргдац царцара гIулакх, эггара дикагIа царна кхетам балара способ — атамански шод я, яхаш. Лоаман наха юкъе дуккха иттащ шерашка Iайнай шоаш готбаьращцара гоамал».

«Терски областа инарал-губернатора, низ тIалоаттабе байтача гIалгIазкхий бIун атамана Николай II-чунга ше яхьийтача аргIанарча отчета тIа, ше цунна мутIахьа хилар белгал а доаккхаш, яздаьд, нохчашеи гIалгIашеи гIалгIазкхашта духьала деча довнаша доккхий зенаш а ду, дукха нах а боабу». Инарала цу отчета жоп луш паччахьо шийн императорски сийлен кулгаца яздаьд: «Сона хетачох, духхьал цу лоалахало хьаллоаттаду терски гIалгIазкхий шоай даьшкара хьадоагIа денал, цудухьа цигара хьал кIаьддергдола гIулакхаш леладе эшащ дац». (А. Ф. Носов, «Грознерей Нохч - ГIалгIайчен лоамашкарей Октябрьски революци», г. Грозный, 1961 ш.).

Дуккхача шерашка паччахьа Iаьдалца къовсам лоаттабеш гIоарал дайна, сина Iазап чIоаггIа тIалатташ бола, шаьрача аренашкарча дIадувча лаьттаехи доахан доажадеча даьгIенехи баьнна бола къулбаседа - кавказски лоаман нах 1859—1865 шерашка дукха дIабахаб Турце махаджирий (махаджираш оалаш хиннад кхычахьа баха дIаухача лоаман нахах) проблема эттай Эрсий - Кавказций тIем тIа лоаман нах эшар бахьан долаш.

«1865 шера Турце баха дIабахача 22491 карабулакех, нохчех, гIалгIаех 6 шу даьнначул тIехьагIа дийна висар 10000 саг мара вац. Ткъаь шерачухь царех юхавенав. 5857 саг (Х. Акиев, 22. 07. 89 ш., «Комсомольское племя» яха газет. «Махаджираш».

Турцера юхабаьхкача карабулакий цхьа дакъа шоаш массаза а баьхача моттигашка баха Iоховша йиш йоацаш бисаб, хIана аьлча цар этнически территори керда тIабаьхкача даьша дIалийца хиннай. Цхьа дакъа МагIалбика районерча СоагIапча хайшаб, вож дакъа Нохчийчени ГIалгIайчени тайп-тайпарча юрташка дIа-хьа бекъабенна Iохайшаб. ГIалгIай юрташка баха хайшараша «малагIча къамах ва» яхача мугIарагIа язду — «гIалгIа» аьле, хIаьта гIалгIай мотт лебеш а ба; нохчий юрташка баха хайшараша «нохчий» аьле язбайт шоаш, лебер нохчий мотт а ба. Из кхыча тайпара хила йиш йолаш а телха хIама долаш а дац. Тха районе орстхой - карабулакаш дукхагIа бах Алхастен МагIа-Олкамеи, Iалаьмате дукха бах уж Орджоникидзевски станице, кхыча моттигашка. ВIалла ца доагIаш къамаьл, хет сона, карабулакаш-орстхой малагIча къамах лоархIаргба — гIалгIаех лоархIаргба е нохчех лоархIаргба, е вайнаьха халкъах хьаьнина ше къаьстта этнос лоархIаргья, яхаш дер. Цу хаттараштa эггара дикагIа жоп лургда, аьнна хет сона, орстхоша шоаш, кастта хургйолча шоай съезде.

Сога хьаттача шеко йоацаши лоархIамеи да цхьа хIама: нохчий а, гIалгIай а, орстхой а — уж берригаш а вайнах ба. Вай вежарий да цIийга, уйланга, динга, овлияашка а зераташка а, хила хьаькха хала кхел цаI хиларга диллача. Телха хIама вIалла а дац вайх хIаране ши-ший къаман — нохчий, гIалгIай, орстхой юхь хиннаяр аьнна. Воай кхоане цхьана хьалъянза даргдоацаш, селла чIоагIа вIашагIъийнай вай кхелаш.

Вай халкъа халача кхелах аз яздац истори бахьан долаш кхыбараш бехке бар духьа. Из дерригa а дIадаьннад. «ДIадахача деной гIулакхашта» хьалхара бехктокхаме хIанз цхьаккха а вац.

Франце сийлахь - воккхача воIо Ш. де Голла яздаьд: «Шийн дIаяха ха йицъяь дола халкъ шийн паргIатонах далар кхерам болаш да».

Мел халахете а, цхьабола нах ба вайна, шоай истори вайнаха кIезига дагадоагIа, дIаяьнна колониальни ханара институташ юхаоттае гIерт уж, «гIалгIазкхий» территореш республикацара дIа а къоастаяь Центра боараме хулийталга дIадех цар, аьнна хеташ. Инарал Слепцов санна бола вайнаьха палачаш хьалъайбе, Орджоникидзевски станицах Слепцовски аьнна цIи тилла а цунна памятник оттадайта а гIерт. Цу дерригача хIамаша, кIаьдда аьлча, вайнаха дикахетар дац, интернациональни кхетам балара гIулакха пайдана а дац. Цудухьа кхайка догдоагIа: «Ва нах! Хьаькъал чура ма довлалаш! Фуд оаш леладер?!»

Човхам атта Iатнъаш дола къамашта юкъера гIулакхаш дувцача хана чIоагIа сабарцеи лоралуши хила деза вай. Массе метта националистически зуламаш гIетташ латтача укх мехка вай республике цу хьакъехьа телха хIама дац. Далла ба хоастам!

Республикана, Россена, бIарччача Союза чухьа цхьана даха дезаш эттай вай исторически кхел. Цудухьа дийц па луш хургда вай воаех хIаравар воай кхоаненна, къамашта юкъерча машараи бартаи хьалхара бехктокхаме хилара.

Адамий IаьдалагIа аз дика кхетаду, саго, моллагIча къамах из вале а, ший кхоанен, ший берий кхоанен саготдеш хилар. Цудухьа Конституце шийна еннача ерригача бокъонех бизза пайда эца беза цо, хабара а доацаш, тешшаме.

С. ХАМЧИЕВ.

Сагото эттача районашкара хоамаш

КЪУЛБЕХЬЕРА ХIИРИЙЧЕ: ГЕРЗАШ ДУВЛ

ХьалхагIа санна цIий Iоух, нах боабу Къулбехьен ХIирийчене. Цхинвалерча СССР МВД ханна йолча пресс-центра болхлочо А. Ростовцева телефонаца хоам бир, кхоана январа 19 ди яхаш тховсара хадданза хIана детганзар аьнна герзаш вIашка дийтта хиларах, цу даькъе дувлаш автоматически герз а долаш.

Моттигерча областной больнице вихьав цхьа саг вийнеи шиъ човнаш яьи.

Юха а герз дийттад СССР МВД чурча бIун транспортера.

— Тхо цецдаьхад укх гIулакхо, — аьлар инарал-майора Г. Малюшкина СССР пресс-центра болхлочунга. — Тхога дов юхадайта гIерташ цIур лелабечоа тара да белггалара низаш. Цхьабакъда, из цар вIаштIехьдаргдац.

ХьалхагIа дов даьдар укхаза латтача бIун доалахьарча эскара автобуса, «КамАЗа», командирски машинаи вертолетаи.

Цхинвале дIахо болх беш я СССР халкъа депутатий группа. Цар вIашагIкхеташ хиннад вIашагIлетача оагIоний викалашца. Переговораш я еш.

Техка бакъбаьча хоамагIа, мина тIа ниисъенна автомобиль ийккхачул тIехьагIа, цу тIа хиннача Грузе МВД следственни группацара ши болхло вийнав, кхы а шиннена човнаш яьй.

Хьал кхераме доллаше а. Цхинвалера вахар юхасецадац.

18 январе бIун оперативни группа штабе телефон техай скори помоща станцера: «Бер де хьайна кхалсаг больнице дIайига повкъостал де тхона. Тхоаш дахьац тхо дIайинга, герзаш дувл». Ха де нах бахийтар, дунен чу даьннад керда синош.

(ТАСС корр.).

ЦХИНВАЛИ. Къулбехьен ХIирийченера хьал кхохкаденна да. СССР МВД чурча бIун эскар оттадаьча чрезвычайни хьала режим Iалашъяра декхараш кхоачашдеш да. Цар улицашка патрульни ха ду, цара мобильни группаш а бронетехника а йолаш. Из цар ду дIахо дов ца хилийта а нах лоза ца байта а.

СУРТА ТIА: Цхинвале дIачуводдача.

П. ШАЛАМОВА сурт (Сакартвело — ТАСС).

ЛАТВИ: МИЧАХЬАРА БОАГIА КХЕРАМ

РИГА. 21 январь (ТАСС корр. Валерий Зайцев). Риге хинна селханара трагически событеш къоастаеш я. Бийсанна ши сахьат даьнначул тIехьагIа тахан «Содружество» яхача правительственни йоацача радиостанце саггота хоам хьакхайкабаьб. Цу тIа. белггала аьлча, йоах: «20 январе делкъел тIехьагIа малаш ба ца ховча наха города юккъерча улица тIара йодаяь йихьай СССР МВД ОМОН-а болхлочун сесаг. Из ийрчаькхай. Малаш ба ца ховча наха телефонаца кхерам тIатувсаш къамаьл даьд. дIахо йодача хана а иштта хургда из хIаранена, кепайоазон цIенна дов даьд аьнна дегабуам барах лийца боахка гражданаш хьамукъа хеццалца йолча хана», аьнна.

«Содружество» яхача радиостанце беча хоамагIа, Литовски ССР прокуратура чуйола пIенош лораде оттадаь ха чIоагIде дагахьа цига йодаш хиннача ОМОН-а наряда республика чурча гIулакхий министерства оагIонгахьара дов даьд малаш ба ца ховча наха. ОМОН-а бIухой дов юха ца дича ца бсалача кхаьчаб. МВД здани хьалаьцай цар.

Латвийски телевидене баьча хоамагIа, республика премьер-министра И. Годманиса телефонаца къамаьл хиннад ОМОН-а командираца. ТIаккха лаьрхIад, ОМОН-а отрядо МВД здани мукъайоалийталга а из ший базе юха дIагIолга а.

ЛИТВАЙ ГРАЖДАНАШКА ДАЬ КХАЙКАРАЛ

ВИЛЬНЮС. 19 январь (ТАСС корр.). Литвай къам кIалхардаккхара комитето республика гражданашка даь кхайкарал тIанийцад. Цу тIа йоах: «Селхан Литовски Республика Лакхехьарча Совето закон тIанийцад «Край лораяра добровольчески служба хьакъехьа».

Цу закона маIан — герзашцарча националистически формированей гIулакхаш хьалъоттадар. Из закон духьала да «СССР законодательства тIа лоархIаш йоаца герзашцара формированеш вIашагIъехкилга дехкара а герзаш, нагахьа санна уж бокъо йоацаш леладеш дале, хьадахара а хьакъехьарча» СССР Президента Указа. Из духьала да «Массава а эскаре гIулакх де декхарийла хилара хьакъехьа» СССР халкъа депутатий съездо яьча решенена а СССР Закона а. Из Конституцена духьала да.

СССР Конституции Литовски ССР Конституции, СССР Президента Указаш толхадарах правови бехктокхам хул.

Литвай маIанах! СССР законодательства тIа лаьрхIа йоаца герзашцара формированеш законагIа яц. Зуламалла даха ма гIерта!

Ноанойи йижарийи, истий а несарий а! Оаха тIахьех шо тха сагтонца дакъа лацара. «Край лораяра добровольчески служба хьакъехьара» Закон Литве мел бахача наьха овлангарча хьашташта духьалдаьккха да. Вай республике вежарий боаберг бола тIом хьоабарга вуг цо. ХIанзле а законагIа доаца герз дийкъад. хIанзле а боевикаш духьалбаьхаб кхы тайпа уйла яраштa, хIаьта из бахьан долаш зулам даьннад 1991 шера 13 январе. Теркалде из ва нах!

Москва. 16 январе Горьке цIерагIча парке дIачувоаллача СССР Iилмай Академерча харжархой клубо вIашагIъелла митинг хилар Литверча событешта хетаяь.

СУРТА ТIА: митинг йолча хана.

ТАСС-фото.

IИЛМАНХО

ИНТЕРВЬЮ

Казахстана столице Алма-Ате къахьегаш а вахаш а ва геолого-минералогически Iилмай доктор Оздоев Султан. Цох а цун вахарах а лаьца довза безам ба аьнна хет газет дешарий.

— Султан, хьай ханара болча наьха а санна, бера ха атта хиннаяц хьа. Хьай бера ханах Iа дувцалга ловра.

— ХIанз уйла йича, тIема ханарча, цул тIехьагIарча берий, бойла дисарий, цIенах, мехках, шедолчох а даьха Iодахьийтарий берал вIалла хинна а дий-те, аьнна хеталу.

Геттара хьалха висав со да-нана доацаш, цудухьа уж вIалла дага а багIац сона. Вай къам Iодахьийта пхи шу хьалха дIавоал да, из венна шу дузача дийнахьа кхалх нана а. Ялх берaца ше цхьаь йисар лоаденна хургдацар-кх цун дега... Эггара йоккхагIйолча йиший пхийтта шу даьнна хиннад, зIамагIвола со шу диза а хиннавац цу хана.

Иштта, йовхал йоацаш тхо диса пхи шу даьлча, дерригача къаманца цхьана цIагIара арадаьхар тхо а.

Тха дезало дукха ха яьккхар ший тхов-кIийле йоацаш. Ханнахьа дIадала ахча ца хиларах, фусамера арадоахаш а нийслора. Лоацача хана цхьа итт-ех фусам хийцар оаха. Юха а тха наIарга ера сагото. Халонаш ла ца могаш, кхелхар цхьа йиша. Эшараш дукха дар. ХьатIадувха барзнъа дацар, ДагадоагIа, шелалах колошкаш тIайийха се деша иха. Дешар тIехьашкахьа теттар ца вала гIерташ сискал леха езаро. Иккий пхьар хила, бийда кирпишк е, грузчик хила вийзав са.

— Нохч-ГIалгIайчен наха ховш да хьо, шоай мехкахо а Iилманхо а, Алма-Ате вахалга. IилмангахьаIайха эггара хьалхара гIа иштта баьккхар дувцал?

— 1967 шера, Алма-Атера политехнически институт яьккхача, болх бе хьех со Казахски ССР Iилмай Академене чуйоагIача К. И. Сатпаева цIерагIча институте. Аз болх бе безаш йолча мехкдаьттан газеи сектора кулгалдеш вар лакхе хьоахаьйча Iилмай Академе член-корреспондент П. Я. Авров, — 1968 шера кхелхар из.

Щоана ховш хила деза Казахстана мехкдаьтта а газа а ганзаш, республика малхбузен оагIорахьа йоахкалга. Цигарча аренашка тохкамаш деш волча хана, сона байзар вай мехкара боккхий Iилманхой. Масала, царех вар дерригача дунен тIа а вовзаш вола академик Александр Леониндович Яншин, академик Андрей Алексеевич Трофимук, цул совгIа, сона байзар цар хинна дешархой, хIанз академикаш а, член-корреспонденташ а, профессораш а бола нах.

Айса IилмангахьабаьккхахьалхарагIа ба аьнна хет сона, заочно аспирантуре деша вахар. Сона хьийха Р. Г. Гарецкий таханарча дийнахьа Белорусски академе академик, института директор, вице-президент ва. ХIаьта а хьалаьцача новкъа тIатеIIа къахьегаш дIаваха со Iомаваьр дукхагIча даькъе А. Л. Яншин вар. Цо даим а ший бIарга кIалхара валийтацар со, ткъо шу совгIа йолча хана доттагIал леладир оаха.

— Геолого-минералогически Iилма вайнаха дикка довз аьлча, бакъ дац. Цунах, цох боалача пайдах, из сенца дувзаденна да дувцал, Султан?

— Геологи — Iаламах а лаьттах а дола Iилма да. Цо Iомаю лаьттан че, из хьахилар, цун хувцамаш, из ду лоаман, тIо а лаьттан оттам а тахкарца. Цу хана пайда эц геофизика, астрофизика, физика, астрономе, биологе даьхача толамех.

Геологи яха Iилма массехк даькъах латташ да: 1) динамически геологи; 2) исторически геологи; 3) геотектоника; 4) петрологи; 5) литологи; 6) минералоги; 7) оахкалий геологи; 8) гидрологи, иштта кхы дIахо а. Царех хIараяр ши-ший лостамагIа дола дешаш Iомадеш я. Геологе дерригача доакъошта хьалхашча цхьа декхар латт — лаьттан ерригa ганзаш cага долча гIулакха оарцагIъяхар, лоалла оттаяр. Минеральни рузкъа алсамдаккхар лоархIаме гIулакх да, хIана аьлча, доазол дехьара вай мехна хьачудоагIача дошох 80 процент алхха цунах луш да. Цул совгIа, цо кхоабаш я дуккха бийдал эшаш йола вай йоккха промышленность а. Иштта я-кх а из геологи.

— Хьо цу Iилман доктор ва. Цу лакхаленга кхачалехьа Iа дуккха балхаш яздаь хила деза. Цар чулоацамах дувцал?

— Керттера са балхаш хетадаь да мехкдаьтта геологе дешашта, хьахиннача, чIоагIденнача тIоаний лоаттам, геоморфологи, геохими тахкара, геологерча математически лархIараштa, мехкдаьтта а газ а латта моттигаш хьахилара санна, царна хулача эргалонашта а.

— Казахски ССР Iилмай Академе болх беш ва хьо. Балхах лаьца фу аргдар Iа? Цул совгIа, цига болх беш ва вай мехкахо Курскиев а. Фу бувзамаш да шоана юкъе?

— Са болх а, кхыдола Iилман балхаш санна, цу сахьате бIаргагуш а пайда луш а хилац. Шийна карагIдаьнараш дIадовзийтара ха эшаш Iилма да геологи.

Курскиевнеи сонеи юкъера бувзамаш доттагIала бувзамаш да, дукхагIа тха къамаьл телефонаца хуле а, вIашагIдетталу тхо. Амма, тха дукхагIйола ха Iилман балхо дIайоакхх.

— Карарча хана малагIа Iилман болх беш ва хьо? Кхоачашхиларга Iайха сатувса уйлаш тхона йовзийта ловргдарий хьона?

— Со кепатоха кийчъеш ва Малхбузен Казахстана Устюрт яхача района геологена хетаяь монографи. ДIахо йодача хана лаьттанца дувзаденна тайп-тайпара дешаш тахка, цхьан кога тIа даха уйла я са. Иштта се санна болча Iилманхоел тIехьа ца виса гIерташ, царна ниисса хила гIерташ хьавоагIа со.

— Тхона хов, «Вайнах» яхача культурни центра балха юкъе дакъа лоацаш хьо волга. Цу центре оашош дечох дувцал?

— Со «Вайнах» яхача культурни центра вице-президент ва. Цун правлене еча кхетаченашка деча къамаьлел совгIа, тIеххьарча хана дIа-юха ухаш болх бе а бийзаб тха. Узунчаче бахача нохчаша саготдеш моттигаш ниисъелча, цига ваха хилар со, дагаваьлар царца шоашца санна, цигарча партийни органий болхлошца, цох пайда баьлар. Иштта вай мехкахой бахача Казахстана кхыча моттигашка культурни центра филиалаш хьаелла ихав со. Цу тайпарча моттигашка аз дувц вай къаман историх, доттагIалах а къамашта юкъерча бувзамех а.

— ГIалгIай автономе дош геттара айденна ха я ер. ХIанз а мехка баланза болча гIалгIаех ва хьо. Фу хет хьона цу дешах?

— ГIалгIай автономи меттаоттае еза, дерригa вай лаьттaш юхадала деза, аьнна а хет сона. ХIара халкъа бокъо я, ший кхела да хинна дIаотта, из чIоагIду дунен халкъашта юкъерча бокъонаша а СССР Конституце а. Из вай дош ца къоастадеш багIараш, ха дIаяхийта гIертараш, кхета беза сталинизм а цо леладаь наькъаш а кхы хургдоацалгах. Цхьан къаман балан тIа вокх къамо ираз кхолла йиш яц.

Казахстане вахача 19 эзар гIалгIачох дукхагIбараш Мочкъий-Юрта баьха ба, царех ва со а.

— Хьай дезалах массехк дош алал.

— Са виъ дезалхо ва: ши воIи ши йоIи. ВоккхагIвар технологически института цхьоалагIча курсе вагIа. вожаш 11, 9, 7 классашка школе дешаш ба.

Интервью йийцар С. АРЧАКОВ.

Юртара клуб: вахари проблемаши

ЮРТАРА ХЬАЬША ЦIА

Наьсарен района Наьсар-Кертера культура Дворец йовзаш я вай мехкарча дукхача моттигашка а кхыметтел доавол дехьа а. ХIана аьлча, цу чу Iомабеннача самодеятельноста къоначa артистий зовне ашараш, вайнаьха кадай халхараш, вай дахье дIайовзийташ, вай хоза оамалаш дIакхайкаеш йола номераш кIезига хьекхаяц арахьарча а чурча а лакхача сценаш тIа. Масала, Румынерча паччахьалкхен дийсцена тIа шозза оттаде дийзар наьсаркертхой шоай концерт.

Инийца варгвац цар Iоаль коталоний призаш, тайп-тайпарча конкурсий лауреатий дипломаш, премеш, кхыдола совгIаташ.

Приписказ а еш даькxха сий дац из. Эггара халагIча культура «кхай тIа» хьацарца даькxха сий да.

Бакъдар ала деза: нагахьа санна хьинаре энтузиаст, шиий къаман а шиий района а патриот вола Арсельгов Йоакъап керда хьалъяьча цу Дворецe юххьанца директоралла нийсвеннавецаре — кхыча тайпара хила мегар цу культучреждене кхел. Хала ма хеталда Экажакъонгий-Юрта бахача наха. Цига а я керда хьалъяь Ваьсар-Кертера яр санна йола хоза Дворец. Бакъда, цун цIи хозаш яц, цун оаз а хозаш яц. Цу чу болх беча наха хьадеш хIама дац. Тебба уж багIа ала валлац со. Бакъда, шоай лоалахочун болам хьаллаца а цунна тIехьакхе а гIерташ-м бац цу Дворецa дай. «Совхозни Дворец» хиннай мотт сона цох, цхьан зIамигача саго аьннача тайпара. «Совхозни» яхача деша фу маIан да — ха хала мичад.

Иштта да гIулакх. Вай лакхе вийца Арсельгов Йоакъап хIанз шоай юрта Совета председатель ва. Из цу Дворецера дIаводача хана цхьа иттех кандидатура хилар цу балха тIакхувш. ХIаьта а Йоакъапа массарел а дикагIа ховра ше дIаболабаь никъ тешамегIа дIахьортбар малав. Юххера а, юртдаь дош кот а даьнна, Дворецa кулгалде эттар Газдиев Беслан.

Беслан — тахан хьалхийнача кагийча нахах саг ва. Из Дворец хьалъяьяьннача ханна вера из цига Москве паччахьалкхен культура институт а яьккха. Сов къона из хиларах культармейцаш цец а бувлар, цо шиий балетмейстера Диплом дIахьекхача 1983 шера дар из. Цу хана денз цIаккха шиий професси ца хувцаш, дег тIара из езаш, цун мутIахьа волаш хьавоагIа Беслан. Лакхехьа вай дийца цу Дворецa сий доаккхача керттерчарех доакъашхо — из ва.

ЛакхагIа дола «гIанд», йоккхагIа йола хьакима «портфель» а ца лехаш шиий хала, чоалхане болх беш хьавоагIа из. Иштта вийцар сона из Йоакъапа а.

— «Эрзи» аьнна цIи хIана тиллар оаш цу шерашка вIашагIйолла мара ца йоаленнача шоай художественни самодеятельноста коллективах? — аьнна хаьттар аз Бесланага.

— «Эрзи» — лоаман оалхазар да, — аьлар цо. Цун «кхача» — цIена фо, кортмукъале, лакха сигале, сийрда бIарг, фийлал я. Са айденна оалхазар да из. Тхона а ловра дIадолалуше а тхоаш са айденна хилар.

Бола а белар цар болх са айденна. Юххьанца иттех саг мара юкъе ца хинна коллектив дукха ха ялалехьа 70-нега дIакхаьчар. Бераш долча хана цу юкъе хиннараш а хIанз (арме баха, е кхыча бахьанех къаьстараш) юхаух шоай самодеятельноста коллективе. Армера цIавенача шоллагIча дийнахьа шоай халхархой группана юкъевахар, масала, Бештоев Сулейма. ХIанз цига зIамагIбарий группа Iомаеш ва из (кIаьнкаш а йиIигаш а). Магомедгаджиева Залина цига ена хиннай 3-ча классе ягIача хана. ХIанз ансамбла керттера солистка а автоклуба заведующи а я из. ХIаьта концертмейстер Токаева Аза-м — ерригача коллектива дог да. Цун пандара ашараш кхестаю вай дувцача хьаьша цIен ерригa «чарх».

Эггара чIоагIагIа массанена а везаш ва «мужичок с ноготок» — Беков Адам. Шиий диъ шу даьлча денз цу Дворецe халхар деш хьавоагIа из. Юххьанца когиллаш а дIадетталю, пхьарс а нийса айлацар. ХIанз оалхазар мо кхест из шиий халхаре. Хоза сурташ увттаде хов сцена тIа. Воккха хулаш воагIа Адам. ХIанз пхелагIча классе дешаш ва.

Иштта бера хана денз шоай Дворецe хьал а кхийна цун балхах ца къасташ хьабоагIа ансамбла керттера доакъашхой — методист Хасипова Рима, инструктор Эсиев Адам, художественни методист Цороева Фатима, кхыбараш.

Укх рыночни экономика халача, къеча замалахьа а шоай хьалха хинна сий лакха лоаттаде гIерташ кIезига къахьегац юртарча артисташа. Лоацчача статистикаца аргда вай цох лаьца. Тайп - тайпарча сценаш тIа 74 концерт оттадаьд цар соахка. Царга хьежав 26450 саг. Вай ювцац шоай Дворец цар вIаштIехьъяьхха къонабарий салоIама сайренаш.

бальни халхараш, тематически журналаш, кхыйола меропрятеш.

Къонабараштa лаьрхIа укхаза болх беш я тайп-тайпарча кулгавзалий кружокаш: «Къона художник», «Говза кулгаш», «Къона столяр», кхыяраш. Цига Iомалуш ба бIаь совгIа кIаьнкаши йиIигаши. Иштта болх беш я пандар лакха, шахматехи шашкехи ловза, мерз бола инструменташ лекха Iомалу кружокаш.

Лоацца аьлча, шоай вахара-лелара никъ хозбе, болх-моттиг тоае гIерт самодеятельни артисташ. ХIаьта рыночни экономика хьоайнча уйлане ух Дворецa директор:

— Лелабе а доалде дезар а зIамига боахам бац, — аьлар цо. — Ремонтни балхаш а дукха да. Бакъда, цу гIулакха лаьрхIа тхона сомаш дала кийчвенна ваIаш саг-м вац. Соахка а даланзар тхона цхьа сом.

— Фу де лерхI оаш тIаккха?

— Къелга хьежжа культура тIехьашка тетта бокъо яц тха, — йоах Беслана. — Буввальннача саго дер ца дича даргдац тхо. Вешта аьлча, оахош лаха деза-кх тха тхоашта эша сом-эппаз.

— Белгалдаьдий оаш цу гIулакха тароний хьастилгаш?

— Даьд, — царех тха керттера бар ба тхоай ерригa репертуар, тхоай берригa болх вай къаман кIоаргача истореца, цун обычеща, традицеща, багахбувцамца, оамалашца дукхагIа бувзабенна хургболаш вIаштIехьбаккхар. Кастта бокхий нах вIашагIтохаргба оаха тхоай Дворецe, «Огонек» а яь. Тхо хьожаргда цар хьалхарча, кхыдолча вай эхьэзделца дувзаденнача гIулакхашка.

— ДIахо, — дийцар Беслана, — тхо дагa да маьхах концертни программаш увттае. — Вайна ма хой, маьхах оттадеш дола концерт мел чулоацам болаш, мел наьха теркам тIаозаш хила деза. Тхо кийча да из декхар кхоачашде. Барзкъа тега а дувза а кхалнах Iомабу курсаш хьаелл оаха укх деношка. Уж а хургьа маьхах. Дукха ба цига Iомабала кийчабола кхалнах.

Кхы а я тха цу тайпара тарoнаш. Ерригаш а ювца велча — дукха дувца деза царех, — аьлар Беслана юххера а.

М. ЗАНГИЕВ,
тха собкорр.

Сомаяккха вай къахетама уйла

«МАМА!», АЬННА, ТIАКХИЙТТАР

ДАИ НАНЕИ ДОЛЧА А УЖ ДОАЦАЧА А БОЕХ

Ма боча дош да-кх, мама, яхар бера.

Оалаш да, мелла во яле а, бера шиий нана дикагIа я, аьле. Да-м иштта дар из. ХIаьта ала йиш йий-теш машиннаькъа вокзале цаIи ахи шу мара даланза вола Муслим Iо а кхесса дIаяхача Тамриева Маремах «боча нана», аьнна. Янне а яц. Бакъда, шиий бера хьаькъалца Муслима-м доккха ираз хетаргдар цкъа цун кара Iо а вижа, мерза наб елга.

Иштта наьна метта хила гIерташ берашца дог къахетаме долаш нах ба г. Грозне берий ЦIагIа гIулакх деш бола кхалнах. Из цхьаннега а хатта ца дезаш хоалу цу чу дIачувахача сага.

ЙоагIа-ягIац а ца ховш берий ЦIен массайолча группашка хьожаш со чакхъяьлча, сона гучадаланзар лостам тIара даьнна хIама. Группашкара, доккхагIдола бераш ловзоргашца сакъердаш, зIамагIдараш цхьатарра хоза хьоарчадаь тхьайса дадар. Цхьан дешаца аьлча, дикача нанас шиий берашта деш дола доал цар укхаза хьагуш дар. Бакъда, ца аьлча йиш йоацаш да цхьаькха, царна йоацаш я из боча нана. Ца йовзе а, цар дегашта чIоагIгIа из езалга гуш дар, со дIачуйоллашехьа цIаьхха хьахьежача кIаьнка, со бIаргаяйча бе йоалла ловзорг Iо а кхесса, мама! — аьнна, из сох хьахьаьрчар. КIаьнк мархIа а велла тоъал лаьттар со. Шиий болаш бола низ тIа а бахийта фоартах хьаьрчавар кIаьнк. Сона хоалора, хьазилга дар санна детталу цун дог.

Массанахьа хьежа чакхъяьнначул тIехьагIа, са къамаьл хилар берий ЦIен лораца Гапарова Анна Алексеевнайца. Цо иштта дийцар.

— КIаьнко даьчох хьона бохам хиннаб, — аьнна дIадоладир цо шиий къамаьл. — Моральни хьакъехьа дIаIама йиш йоацаш массаза а дегa бохам болаш моттиг я ер. Шиий сица, дегIаца боккха къахетам болаш волча сагa чIоагIа низткъала да укх берашца болх бе. ХIаьта ераш дита дIаваха а лац. Пхе денгара кхо шу даллалца укхаза леладу ноаноша дита бераш, цул совгIа, бера дана къаьстача, е нана ена бер даьца дисача кхо шу даллалца леладе тхога хьалуш моттиг а нийслу.

Шерашка болх баьча оаха зийнад, сона тамашийна хеташ цхьа хIама. Аз хьалха ма аллара, да-нана къаьста хIаьтта даь бер тхога леладе хьаделча, дас дуккха а дикагIа тIахьожам лоаттабу шиий бера, цул тIехьагIа кхо шу даларга а ца хьежаш дIа а дуг. Тхона массанена а новкъа а долаш цхьа масал доаладергда аз.

ГIуларе яхача юртара яр из.

Дасаева Тамуси, марацара къаьстача, шиий йиIиг а йита дIаяхар. Дас тхога ханна лелаяйта хьачуеннача йиIига тIехьа чIоагIа дика тIахьожам лоаттабора. Каст-каста воагIар, эшар фуд хьожар, хIара кIиран шозза воагIаш бер хьоасташ, хIама дахьаш вар из. Иштта ялх бетта оаха лелайир йиIиг. Цу ханна цкъа гучаяланза йола нана хьаера бер дIадига, аьнна. Баьлар боккха къовсам бер дIа ца дала да духьалваьлча, (цунах нана ала лац сона). Тамусе суде делар дош. Тха ерригa коллектив чIоагIа эттар йиIиг даьгa кхачийта, оаха тешал дир нана цкъа бера гучаяьнна ца хиларах. ХIаьта а юридически мах баь (регистраци яь) да-нанеи ца хиларах, бер наьна цIерах хилар бахьан долаш судо йиIиг нанна хьожайир. Фу дергда, закон иштта хилча.

ПIелгехи лергехи доахкаш бриллианташ, тIаювхаш дубленкаш а йолаш бера цхьа-ши шу даьнна онда даьнначул тIехьагIа хьа а баьхке, са бер мичад, аьле, хьаовтт цхьабола кхалнах. ДIадигачул тIехьагIа цIаьккха а цхьанахьа дIакхессе, хийла милицена корадий юхадоаладу бер.

Иштта вена вар Тамриева Марема кIаьнк а. Милицена кора а даь юхадоаладаьча бера тайпан цIи а хийце цхьадар дезале нийслу, цхьадар дIахо Iаьдало кхоаб. Марема кIаьнк-м дикача дезале нийсвеннав, тхона а чIоагIа салоIам хиннаб цунах. Дийца а варгвоацаш дукха къизал бIаргагу укхаза. Кхалсагагара, наьнагара я, аьлча, теша хала долаш. Вай общества дукхагIа бола нах къахетаме ба. Бера хIама кходергдоацаш, цIагIара дена а бошта лургдолаш бараш кIезига бац. Укх берий ЦIагIа дерригa 64 бер да.

ХIанз рыночни экономикага мохк боалача хана, ховш ма хиллара, кхачанна а промышленни а товарашца йоккха халонаш я. Яле а, къахетаме бараш дукхагIа хилар бахьан долаш берий йоакхо е вIаштIехьдоал тха.

Бераш социальни лорадарей къахетамеи Союза председатель Джантемиров Суламбек дог къахетаме долаш саг ва. Берий хьашташ кхоачашдарa низ кхобеш вац из. Берашта совгIата 400 колготка, кхыдола барзкъаш, 200 сома маьха берий ловзоргаш яйтаяр.

Мах боацаш берашта новкъостал даьд «Рассвет» яхача кооперативо (председатель Евлоев Ахьмад), цар берашта тийгад дIайха халаташ, пижамаш. ХIаьта «Спутник» яхача кооперативо (председатель Абдулмуслимов Рамзан) — 50 кг генарий даьтта дайтад.

Берий ЦIен шефашта юкъера са къоастае безам ба Тампонажни контора коллектив. Дагадохийта ца дезаш массаза а берашта гIоновкъостал ду цо. Директора Хашагульгов ХьакIаьша Шахмарза айхха бувзам лелабу тхоца. ХIара цIей долча хана берашта совгIаташ ца деш Iац директор. Тха коллективо дег тIара баркал оал царна.

Иштта берех къахеташ, цар йоакхо еш я «Грозненский рабочий» издательство. ХIара шера тха счета тIа цар кхухьийтача ахчо таро хулийт берашта хиланза яргйоаца хIамаш Iалашъе. ХIаьта иштта мах боацаш цар кепатох массайола бланкаш, каьхат, художественни балха эшача басараш лу.

Хала ца хийтача далац эггара дикагIа таро йолча цхьайолча предприятеша, организацеша дай-ноаной доацаш дисача берий йоакхо яра шоашта тIадилла гIулакх тесса дуташ хилча. Масала, «ВАЗ» яхача автоцентро бархI шера цкъа йиъ машина покрышкен 400 сома маьха берий пальтош мареи цхьаккха тайпара теркал даьдац тхо.

Цхьабола кулгалхой ба, ак, аьнна, халахетар а, даь дикахетар ца деш.

ОПМК — «Росмясомолстрой» яхачарга хIама деха ваха а ала а дезац. ДIадахача шера 25 октябре берии цIен 70 шу дузаш оаха шоаш из цIей дезде хьийхача, кхыметтел телефон теха а даькъала динзар тхо. Берах къахетам боацача сагa фу къахетам хургба болхлоех, кхыча нахах. Иштта ба ЧИУС ЗЖБК кулгалхой а.

Ахкан а Iан замалахьа а сом, баьцадаараш, коартол йоацаш хало я тхога. ХIаьта бера кхо шу даллалца устагIан дулх дуаде йиш яц. Кхачанца тха бераш Iалашде дезача Старопромысловски района РТО чуйоагIача № 59 йолча тика боагтIача боараме хьахецац кхачан продукташ. Чкъаьра вIалла а луш бац, наггахьа мара бежан дулх а хилац.

Иштта, оалаш ма хиллара, «жIале багара тIехк йоаккхаш» санна хала йоакхх оаха «овощной базера» коартол, баьцадараш, Коартол а хилац, мадарра аьлча, хьазилга фуъ миссел мара-м.

ДIадахача аьхки дикка гIо дир тхона киназо. Цига ламазе ухача боккхача наха берашта кхиьар баьца комараш, гIамгIаш, боалаш, Iажаш, кхыяраш. Кхачанца берий ЦIа Iалашде дезача кулгалхоша шоай декхараш кхоачаш ца дар бахьан долаш кхачана лаьрхIа Iаьдало хьахийцача ахчах пайда ца эцаш дукха дус. Из хила йиш йоацаш, закон телхаду гIулакх да.

Дувца эттача-м, кхоана а дийца варгвоацаш дукха да кхоачамбоацараш берий йоакхо яра даькъе. ХIаьта а меца, шийла ца дуташ берашка хьож тха коллектив, — аьнна соцадир лоро шиий къамаьл.

Йоккха балха опыт йолаш, бераш дезаш ба коллективера дукхагIбараш. Эггара зIамагIа дола бераш леладу Гамзатова Валентина Васильевна болх беш йола 30 шу даьннад. Из, бехктокхаме шиий декхар кхоачашдарал совгIа, бераш дезаш, царех чIоагIа къахеташ саг я. Иштта ба медицински сестраш Григорьева Альдона Викторовна, Черкунова Людмила Ивановна.

Т. МАЛЬСАГОВА.

СУРТА ТIА: Ши-кхо шу даьннача берашца шиий аргIанара занятеш дIахьош я Черкунова Людмила Ивановна.

И. ПЛИЕВА сурт.

ХЬАМСАРА НОВКЪОСТИЙ!

КПСС Нохч-ГIалгIай рескома Общественно-политически Центро дакъалаца безам мелбар хьех.

25 январе 15.00 даьлча «ЦIераш юхаялар» яхача политически книжка а фильма а клубе балха дакъалаца.

Тема. Вернадский В. И. — экологи, Iилманхой социальни бехктокхам.

26 январе 15.00 даьлча — «Диалог» яхача дискуссионни политически клуба аргIанарча заседане.

Тема. Дукха партеш хулген вIаши бартадахара проблемаши.

Тха адрес: г. Грозный, ЦIеча фронтовикий улица, 12.

КПСС Нохч-ГIалгIай рескома Общественно-политически Центр.

«Сердало» мичара эцаргда?

Гуш да, тIеххьарча хана «Сердалох» гIалгIай газет хулаш латталга. Массе а йолча номера тIа хIана хилац, аьнна, сакъердаме, къаман кхетам лакхбу, дIадахар, долашдар, довзийташ йола, вешта аьлча, хьалха цIаккха а хулаш ца хинна, керда материалаш хул. Уж я гIалгIай исторех, этнографех, культурах, багахбувцамах, хиннача, хила езача автономех. Лакхара боарам болаш я «Сердало» тIа кепаетта художественни произведенеш а. Геттара дика болх баьб редакце берашта йола рубрика хьайийлла, дукха керда дешаш Iомаду цу произведенешкара, бераша меттел, бокхийчар а. Цу хIамаша дагадоххийт дукха хIанз вайнаха диценна, юкъера дIадаьнна, дIадоалаш латта дешаш, цхьан дешаца аьлча, мотт Iомабу вайна, вай мотт бIаьхий хиларах бола кхетам лу. «Сердало» тIа наха дукхагIа ешаш йола материалаш — культурах, исторех, литературах йола материалаш я. Цудухьа бакъахьа хетар оаш каст-кастта «Литературни оагIонаш» йоре а. ТIаккха газет дешачарна дикагIа бовзаргбар вай поэташ, йоазонхой, критикаш, литературоведаш. ГIалгIай меттала цхьа «Сердало» мара газет дац, цудухьа вай къаман из оагIув хьахьокхалга а цунна тIалатт, вешта аьлча, «Сердалона» хьалхашка латта декхараш доккхагIа а шерагIа а да. Из кхетадеш хила беза редакце болхлой.

Газет мичча бесса арадахар пайдана дац вай хана — дийша вала ма могга шортта кхы газеташ долча хана (центральни — формальни а формальни доаца а газеташи журналаши да аз дувцараш). Во, эсала хIамаш кепа маетта, уж кийчъеш шоай ха а каьхат а ма доаде. Газет майрагIа хила деза, алхха бакъдар дувцаш хила деза, тIаккха мара дешархой а корреспонденташ а хургбац шун, тIаккха мара халкъа шуца а шун халкъаца а бувзам хургбац. Со валлац шоана хьехараш де, аз яхар дукхагIболча газет дешарашта хетар да.

Цхьаькха цхьа хIама а да са редакцега хатта: фу хиннад? ТIеххьарча хана газета тираж кIезигъеннай шун? ДикагIа, сакъердамегIа, наха дешаргдолаш мел хул кIезигагIа тираж хул щун? ХьалхагIа хIара киоска чу паркхех илла «Сердало» хIанз массе йолча киоскашка хьожаш города го баьккхача а — эца кора мича доагIа. Фуд из? Союзпечата бехк ба е шун бехк ба? Со хьехархо ва, Грозне курсашка хьалвена айса доаккхача укх шин кIирагIа ди юккъа Iур-Iурра киоскашка гIолла го боах аз «Сердало» хетташ. Бакъда, «Сердало» хилац, дехкад оал, ши-кхо экземпляр мара енаяцар тхона тахан. ХIана яхьац уж дукхагIа?

Ер каьхат оаш кепатохар дезар сона, айса яхар, «Союзпечата» дIахозаргдолаш, хIаьта оашош нагахьа ер кепатохе — укхох сайна йоагIа гонорар ГIалгIай автономи меттаоттаяра йолча счете дIаяхийтар, дех аз. Аьттув балба шун вай цаI мара доаца газет кхы а дикагIа арадаха!

БЕСКАЛОВ Султан,
гIалгIай метта хьехархо.
Наьсарен район.

РЕДАКЦЕГАРА: ЧIоагIа хозахеташ дийшар редакце болхлоша Бескалов Султана дайта каьхат, хIана аьлча, кIоаргга чулоацам болаш, газета болхлоша хьаэца а шоай балха тIа пайда нийсбала йиш йолаш дукха хьалкъале хьехамаш долаш яздаьд из. Цул совгIа, цу тайпарча каьхаташа тхона новкъостал ду оаха беча балха мах хоадабе, тхо нийсача наькъагIа долх е долхац ха. ХIаьта из деррига а шаьра, кхетадергда, газетан газет дешараштен юкъе айхха бувзам хуле. Цу даькъе, тхоай низ дIакхоачар де хьожаргда тхо. ТIаккха газет дешарашкара, Бескалов Султана санна, шоашта хетар гуччахьа редакцега яздар а дех оаха.

ХIаьта Султана тIеххьара деннача хаттара жоп луш тха ала безам бар: тIеххьарча хана бувзама управлене балха чIоагIа кегар боал, «Сердало» меттел, кхыдола центральнии республиканскии газеташ а хилац касткастта киоскашка дохкаш. Цудухьа царех тийша хIама хургдоацаш, шуга «Сердало» деша таро хургйолаш, оаша из хьаяздича бакъахьа дар. Февраль бутт болалуш карарча шера юхебисача 10—11 бетта «Сердалон» подписка е бокъо я шун.

Оаха цIаькха а дех шугара: «Сердало» яздайта ца кхийначо укх шера февраль бетта денз яздайтар.

ТЕЛЕВИДЕНИ

24 ЯНВАРЬ,

ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120 + 30).
9.00 — МВД сводкаех.
9.15 — Берий сахьат (английски меттала урокаца).
10.15 — «Кхы а безамах». Концерт.
10.35 — «Площадь карточных часов». Мультфильм.
10.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 4-гIа сери.
12.00 — ТСН.
12.15 — «Австралийские хроники». Документальни фильм. 2-гIа фильм. «Золотое руно Австралии».
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 8-гIа сери. «БIи».
16.20 — Тхо лаха долх.
16.40 — Документальни фильма премьера. «Мастер, Маргарита»... Испанский метталара шиий лоIамера перевод.
16.50 — Берашта — фильм. «Плыви, кораблик».
18.00 — «...16 даьннеи бокхагIеи».
18.40 — МВД сводкаех.
18.50 — «Эхь да е сакъердаме да».
19.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — Фигурни катани. Европа чемпионат. Парни катани. Шиий лоIамера программа. Болгарера передача.
22.30 — «Австралийские хроники». 3-гIа фильм. — У Майка Маррея нет проблем».
23.25 — Под знаком. «Пи». Перерыв йолча хана (00.25) — ТСН.
1.10 — «По семейным обстоятельствам». Художественни фильм. 1-ра сери.
2.15 — Поэтаца В. Боковца вIашагIкхетар.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Займите места на Олимпе». Научно - популярни фильм.
1.35, 9.35 — Литература. 8 класс.
9.05 — Испански мотт. 1-ра шу.
10.05 — Испански мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.40 — Природоведени. 2-гIа класс.
10.35 — Компьютерца диалог.
12.00 — «Мы цыгане». Фильм-спектакль Московского цыганского ансамбля «Ромэн».
13.25 — «Возвращение мастера». Фильм-концерт.
14.25 — РСФСР городий телестудеш. «Между прошлым и будущим».
15.15 — Ритмически гимнастика .
17.10 — Передачай программа.
17.15 — «Ни кочегары мы, ни плотники».
17.55 — Музыкальни открыткаш.
18.05 — ХIара письмона — теркам.
18.35 — Долуш дерга, хиндерг. Экономический хьесап (нохчий меттала).
19.20 — ИПП.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Соьлжа-гIалан коьрта маьждиг: муха дIадаьду из дар (нохчий меттала).
20.45 — Всероссийски конкурса лауреата С. Лукина дIалокх (домбра).
31.00 — Ха.
21.45 — Короткометражни художественни фильмай премьера. «Кинь в меня яблоком», «Фокусник».
23.05 — «Ночное рандеву». Минскера передача.

25 ЯНВАРЬ,

ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120 + 30).
9.00 — Инновация, маркетинг, результат.
9.15 — «Праздник непослушания». Мультфильм.
10.05 — «...16 шу даьннеи бокхагIеи».
10.55 — «ХIаране цIагIа чувула». 5-гIа сери.
11.45 — Халкъа ашараш.
12.00 — ТСН.
12.15 — «Австралийские хроники». Документальни фильм. 3-гIа фильм — «У Майка Маррея нет проблем».
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». 9-гIа сери «ДIавахар».
16.20 — Маман, папан, сон. Бера 2-гIа шу да.
16.50 — Берашта — фильм. «Иванко царь Погонин».
18.10 — Контакт-форум.
18.40 — Фигурни катани. Европа чемпионат. Кхалнах. Шиий лоIамера программа. Болгарера передача.
19.40 — ВИД программа.
19.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — ВИД программа. Перерыв йолча хана (23.45) — ТСН.
1.00 — «По семейным обстоятельствам». Художественни фильм. 2-гIа сери.
2.05 — 100 лет русского искусства. О выставке произведений из личных коллекций.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Маьхх. ЦIа. Да». Научно-популярни фильм.
8.45, 9.35 — «Вайна юхера дуне». 1 класс.
9.05 — Английски мотт. 1-ра шу.
9.55 — «Есть угол на земле...». Документальни фильм.
10.05 Английски мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Физика. 8 класс.
11.05 — «Великобритани тахан». Эрсий меттала передача.
12.05 — Короткометражни художественни фильмаш: «Кинь в меня яблоком», «Фокусник».
13.25 — «С любовью к народной песне». Встреча с фольклорным ансамблем «Московия».
14.05 — Документальни фильмаш: «Донкихоты из Лелятино», «Клуб полуночников».
14.45 — Паччахьалкхен республикански академически А. Юрлова цIерагIча эрсий хоровой капелла концерт.
17.05 — Передачай программа.
17.10 — «По Кабардино-Балкарии». Телефильм.
17.30 — Наха гIулакхдар — хьалхарча плане (нохчий меттала).
18.30 — «Телефакт». Критически журнал.
18.55 — Хоамаш. Музыкальни открыткаш.
19.05 — ИПП.
19.45 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.00 — Арена.
21.00 — Ха.
21.45 — «Суперограбление в Милане». Художественни фильм. (Итали. 1964 ш.).
23.25 — Соалозий спорт. Чемпионат мира. Сигулдера передача.
23.55 — Дзюдох латар. СССР чемпионат.
00.25 — Вай фондашкара. ДIалокх РСФСР халкъа артиста В. Власенкос.

РАДИО

24 ЯНВАРЬ,

ЕРА

7.30 — Корта бола къамаьл.
7.40 — Хоамаш.
7.55, 8.00 — Хаоттам. Ашараш.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30, 9.00 — «Актера - микрофон» (нохчий меттала).
11.15 — Iалам лорадар — массане гIулакх (нохчий меттала).
11.30 — ТIахьожам боацача боахамий адресаш.
11.45, 12.00 — Грозный Марка а йолаш (гIалгIай меттала).
15.15, 15.30 — Арендатораш болча хьайбай боахаме (гIалгIай меттала).
17.15 — Передачай программа.
17.16 — «Багахбувцама жIовхараш» яхача циклера передача.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30, 19.00 — Халкъа ашараш.

25 ЯНВАРЬ,

ПIАЬРАСКА

7.30 — «Юртара Iуйренаш».
7.45, 8.00 — Хоамаш. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — «Къоначар оазаш» (нохчий меттала).
8.50, 9.00 — «ДоттагIал» (гIумкий меттала).
11.15, 12.00 — «Дукха бос бола таланташ».
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.10 — Перестройка: гIулакхаши проблемаши (гIалгIай меттала).
17.31 — «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 — Ашараш.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — ДIаоал Дудаев Рамзана.

Хоаттам

Тахан республике гIоллеи Грознеи хувцалуш кхоалленаш а йолаш, бе-беча оагIорахьара секунде 0—5 метр сиха мух а болаш, наг-нагахьа лоа а делхаш, фегара температура 0—5, Грозне 1—3 градус шелал а йолаш ха хила мег.

Кхоанеи ломман хувцалуш морхаш а йолаш, лоа а делхаш, бе-беча оагIорахьара секунда 3—7 метр сиха мух а хьекхаш, юкъ-юкъе лоа а делхаш, фегара температура бийсашка 8—13, йийкха а хуле 14—17 градус, деношка 2—7 градус шелал а йолаш ха латта тарлу.

Метеостанци.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

«Знак Почета» яха орден Газета 1973 шера еннай

«СВЕТ» Газета Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики, Чечено-Ингушского рескома КПСС,

Газет арадувл шинареи. ереи, шоаттеи деношка

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 189.